

BEHEERSPLAN ONROEREND ERFGOED

Sint-Jan-Evangelist

Abdij van Park, Heverlee

Naam van het onroerend erfgoed:

Parochie- en abdijkerk Sint-Jan-Evangelist

Ligging

Abdij van Park 7

3001 Heverlee

Beheersplan opgemaakt door

HEKATE erfgoedonderzoek

Grote Markt 14

3300 Tienen

Opdrachtgever

Stad Leuven

« L'église est tout ce qu'on peut imaginer de beau dans ce genre ; on n'en peut guère trouver de plus propre dans le pays, ni de mieux ornée, soit qu'on considère la beauté de la régularité de l'architecture, soit qu'on fasse attention à la richesse des tableaux, des autels, des boiseries, du pavé de marbre, des statues et des colonnes qui soutiennent les superbes voûtes, soit enfin qu'on veuille en admirer le jubé qui assurément n'a pas son pareil dans tout le pays. »

Guide Fidèle, Brussel, 1763.

INHOUD

1.	IDENTIFICATIE	7
1.1.	Administratieve gegevens	7
1.2.	Perimeter van het beheersplan	7
2.	HISTORISCHE NOTA	9
2.1.	Van jachtdomein van naar abdijsite: de eerste abdijkerk van Park	9
2.2.	Een nieuwe en meer waardige kerk voor de abdij van Park	10
2.3.	Hernieuwing van de liturgie en vernieuwing in de abdijkerk onder abt Johannes Drusius..	16
2.4.	Abt Hiëronymus de Waerseghere en lekenbroeder-bouwmeester Antoon Theys slaan de handen in elkaar, of de metamorfose van de abdijkerk.....	19
2.5.	De Franse Revolutie: einde van een tijdperk en een nieuw begin	32
2.6.	Vorbereiding op een gefaseerde restauratie	41
2.7.	Bibliografie	42
3.	INVENTARISATIE HUIDIGE TOESTAND EN TOESTANDSRAPPORT	43
3.1.	Context/omgeving	43
3.2.	Exterieur	44
3.3.	Interieur	49
3.4.	Cultuurgooederen	63
4.	ERFGOEDWAARDEN	67
4.1.	Geschiedkundige waarde	67
4.2.	Artistieke waarde	68
4.3.	Oudheidkundige waarde	69
5.	BEHEERSVISIE EN DOELSTELLINGEN	70
5.1.	Basisprincipes	70
5.2.	Parochiekerk en abdijkerk, gebruikt voor de eredienst	70
5.3.	Interieurrestauratie van de kerk.....	71
5.4.	Reconstructie van het 18 ^{de} -eeuwse doksaal van Jacques Bergé	72
5.5.	Restauratie en regelmatig onderhoud van het Merklin-Schütze- orgel	73
6.	MAATREGELEN.....	75
7.	OPVOLGING EN EVALUATIE - HET ONDERHOUDSLOGBOEK	79
7.1.	Het toestandrapport	79
7.2.	Overzicht van uitgevoerde (onderhouds)werken	80
7.3.	Bijkomende premie van 10% voor 'voorbeeldige beheerders'	80

8.	EXTRA TOEVOEGINGEN.....	81
----	-------------------------	----

1. IDENTIFICATIE

1.1. Administratieve gegevens

Naam van het onroerend erfgoed:

Parochie- en abdijkerk Sint-Jan-Evangelist

Beschermingsbesluit(en)

De oude gebouwen van de Abdij van Park werden op 8 maart 1940 omwille van hun artistieke, oudheidkundige of geschiedkundige waarde bij koninklijk besluit beschermd als monument. Twee jaar later, op 8 juli 1942, volgde de bescherming als landschap, omwille van de esthetische waarde van het landschap, gevormd door de Abdij van 't Park. Die bescherming werd op 16 februari 2007 bij ministerieel besluit uitgebreid omwille van de esthetische, historische, natuurwetenschappelijke en sociaal-culturele waarde.

De abdijkerk Sint-Jan-Evangelist wordt door al deze beschermingen gevat.

Kadastrale ligging

Leuven 12de afdeling, Heverlee 3de afdeling, sectie E, kadasternummers 123, 130 K (deel)

Juridische toestand

Vastgesteld bouwkundig erfgoedrelict - ID 35604

Beschermd monument K.B. 08.03.1940 - ID 1885

Beschermd cultuurhistorisch landschap K.B. 08.07.1942 en M.B. 16.02.2007 - ID 1899

Thematisch RUP 'Gebieden voor openruimte met geïntegreerde bebouwing, vastgesteld op 25 oktober 2010

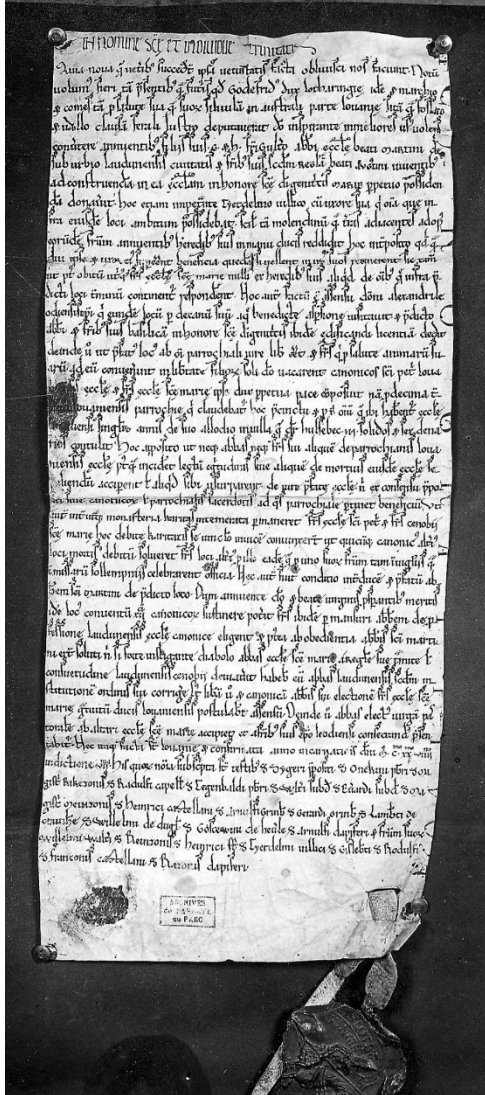
Gewestplan Vlaanderen: parkgebied

1.2. Perimeter van het beheersplan

2. HISTORISCHE NOTA

2.1. Van jachtdomein van naar abdijsite: de eerste abdijkerk van Park

Afb. 1: stichtingsakte van de abdij van Park, 1129 - bron: KIK, nr. a076091

De oorsprong van de Abdij van Park gaat terug tot 1128, toen Godfried met de Baard - de eerste hertog van Brabant (1106- 1140) - aan de abt van Saint-Martin in Laon vroeg om een klooster te stichten op zijn domein en jachtresidentie in het gehucht Vinckenbosch net buiten Leuven. Allicht nog datzelfde jaar kwam abt Walterus met enkele norbertijnen naar Leuven voor de stichting van het klooster, hetgeen in 1129 werd bevestigd door een oprichtingsakte en in 1131 plechtig geconfirmeerd door Alexander van Gullik, bisschop van Luik. Hij gaf toestemming om op de site van Park een kerk te bouwen ter ere van Maria en om onafhankelijk te worden van de moederabdij in Laon van zodra het klooster twaalf geestelijken zou tellen. Al in 1132 was dat het geval en werd Simon de Saint-Maurice - een kanunnik uit Saint-Martin in Laon - verkozen tot overste en eerste abt.

Initieel was de premonstratenzerabdij van Park een dubbellooster waar naast de mannelijke ook vrouwelijke geestelijken leefden die binnen de muren van het klooster een eigen taak op zich namen en voornamelijk ingezet werden in de keuken, in de wasserij en op de pachthoven. Op het einde van de 12de eeuw zou deze co-existentie verdwijnen, geruisloos en zonder sporen na te laten.

Gezien de centrale rol van de liturgie bij de premonstratenzers lijdt het geen twijfel dat vrijwel meteen na de vestiging van de geestelijken op de site in 1128 een gebedsruimte werd ingericht of een kleine kapel werd opgetrokken in afwachting van de bouw van een kerk, zoals

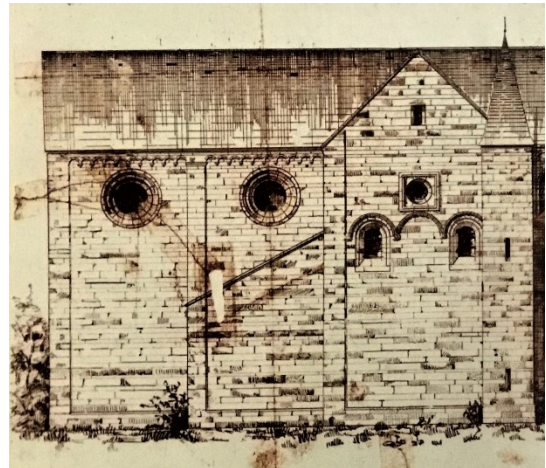
toegestaan door bisschop Alexander van Gullik in 1131. Er zijn zo goed als geen gegevens bekend van de eerste kerk op de abdijsite van Park maar vermoedelijk was het een sobere constructie die werd opgetrokken met bouw materiaal, afkomstig van het afgebroken hertooglijke jachtslot.¹ De bescheiden kerk werd een honderdtal jaren gebruikt tot abt Ywanus van Bierbeek in 1225 besliste een grotere kerk te bouwen²; een bedehuis dat plaats moest bieden aan het groeiend aantal religieuzen maar dat vooral de aan belang winnende abdij waardig zou zijn.

¹ VAN EVEN 1895: 13 ; LEMAIRE 1904: 3 ; FRISQUE 1932: 17.

² VAN EVEN 1895 : 13.

2.2. Een nieuwe en meer waardige kerk voor de abdij van Park

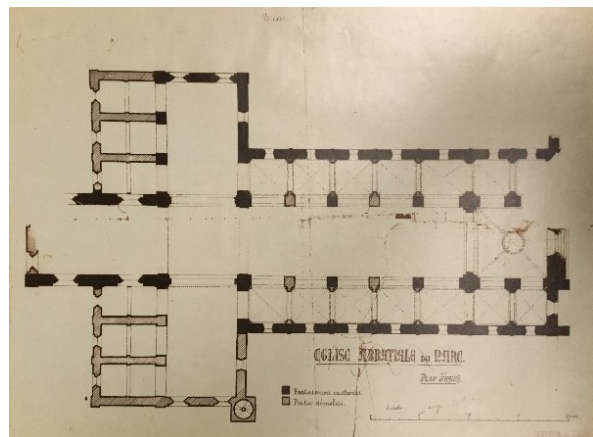
In 1226, onder het abbatiaat van Ywanus van Bierbeek (1212-1226), werd gestart met de bouw van een nieuwe kerk in romaanse stijl. Tijdens de bouw van de apsis bleef de oude kerk in gebruik. De apsis was echter nog maar net voltooid toen abt Ywanus vroegtijdig overleed. Zijn opvolger, abt Henricus van Brussel (1226-1239), zette de werken verder met de bouw van het transept. Op Beloken Pasen van het jaar 1228 wijdde Jacques de Vitry (1165/80-1240), hulpbisschop van Luik, de nieuwe constructie. Het lijkt onwaarschijnlijk dat de kerk op dat moment al volledig voltooid was, rekening houdend met de korte tijdsspanne waarin gebouwd werd³. Allicht wijdde de Vitry in 1228 enkel het koor en het transept met de zes aanpalende kapellen. Op dat moment deed de oude, 12de-eeuwse kerk allicht nog dienst als schip bij het nieuwe koor en transept. De vierkante traptoren in de hoek van de noordelijke transeptarm, bedoeld om de zolders boven het transept en het koor te bereiken, lijkt deze stelling te onderschrijven.

Afb. 2: Kanunnik R. Lemaire, reconstructietekening van de romaanse abdijkerk van Park, van de noordgevel van koor en transept - bron: KULeuven, Universiteitsarchief

Het is niet duidelijk wanneer met de bouw van het schip begonnen werd. Als startdatum wordt zowel 1239⁴ genoemd als 1280⁵. Zeker is wel dat de oude kerk moest gesloopt worden om het schip te kunnen bouwen⁶. De nieuwe kerk werd afgewerkt in 1297 onder het abbatiaat van Willem van Lubbeek en moet een mooie kerk geweest zijn die in de zuiverste romaanse stijl was opgetrokken⁷ maar waarvan de narthex in de gewelfstructuur en bogen toch al elementen van de vroege gotiek bevatte.

De nieuwe kerk was een driebeukige basilica met een narthex, een vijf traveeën tellend schip met een hoge hoofd- en twee lagere zijbeuken, een transept met een vierkant traptorentje en zes kapellen voor individuele mislezing, en een twee traveeën tellend koor met rechte koorafsluiting. Rondboogvensters en roosvensters verlichtten het gebouw.

Afb. 3: R. Lemaire, Parkabdij, reconstructie van de romaanse abdijkerk, grondplan, s.d. - Bron: KULeuven, Universiteitsarchief

³ Enkel kanunnik Lemaire (1878-1954) acht dit mogelijk: "J'incline donc très fortement à croire que toute l'église du Parc date, sinon de l'année 1228, du moins de la première moitié du XIIe siècle." De kronieken van Masius, Frumentius en De Paepe stellen dat in 1228 enkel het koor en het transept gewijd werden. LEMAIRE 1904: 67.

⁴ JANSSEN s.d.: 15.

⁵ Overige literatuur.

⁶ FRISQUE 1932: 21.

⁷ Dit is meteen voor Lemaire ook het belangrijkste argument om aan te nemen dat de kerk in de eerste helft van de 13de eeuw werd afgewerkt, op een moment dat de gotiek nog niet zo in zwang was. LEMAIRE 1904: 67.

In 1904 publiceerde kanunnik Raymond Lemaire (1878-1954) een aantal reconstructietekeningen van de romaanse abdijkerk. Hij baseerde zich daarvoor op de kronieken van de abten Frumentius, Masius en de Paepe, op literatuur en iconografische bronnen, archeologische opgravingen maar vooral op bevindingen *in situ*.

De kerk werd opgetrokken uit Diestiaanse ijzerzandsteen, gewonnen in de heuvels van het Hageland, en uit Lediaanse kalkzandsteen, afkomstig uit de abdijgroeven in Hummelgem, Bertem en Egenhoven⁸. Hoewel de pandgang van de abdij ongeveer gelijktijdig met de kerk gebouwd werd in vroeg-gotische stijl, werd voor de kerk toch resoluut gekozen voor de romaanse stijl. Allicht in navolging van het bouwprogramma van de cisterciënzers waar eenvoud en strenge logica primeerde.

De voorgevel weerspiegelde allicht de structuur van het schip met een hoge hoofdbeuk onder zadeldak, geflankeerd door twee lagere zijbeuken onder lessenaarsdak. Elk had een rondboogportaal met geringde zuiltjes met knoopkapitelen en omlopende rondstaven in Doornikse steen. De zijportalen hadden een driepasmotief in het boogveld. Boven elke deur prijkte een roosvenster; boven het centrale roosvenster een blinde arcade van vijf rondbogen. Massieve steunberen hielden de gevel recht. Een bescheiden houten klokkenruiter bekroonde de narthex en werd in 1297 voorzien van vier klokken door meester Johannes⁹.

De midden- en de zijbeuken, geritmeerd door lisenen en blindbogen, werden verlicht door rondboogvensters. Die kwamen ook voor in de kopse gevels van het transept; daar echter bekroond door een oculus en de geveltop geopend door een klein rechthoekig zoldervenster. De kapellen aan het transept waren vermoedelijk afgedekt door een lessenaarsdak. Het koor werd verlicht door grote roosvensters, gevat in ijzerzandstenen rondbogen.

Afb. 4: R. Lemaire, Parkabdij, reconstructie van de romaanse abdijkerk, westwerk, s.d. - Bron: KULeuven, Universiteitsarchief

Afb. 5: R. Lemaire, Parkabdij, reconstructie van de romaanse abdijkerk, noordgevel, s.d. - Bron: KULeuven, Universiteitsarchief

⁸ VAN EVEN 1895: 13 en BAISIER & VAN LANI 2003 : 4.

⁹ SMEYERS 1979 : 24.

Van de oorspronkelijke buitengevels met lisenen, blindbogen, roos- en rondboogvensters zijn vandaag nog sporen zichtbaar, zowel aan het exterieur als in het interieur.

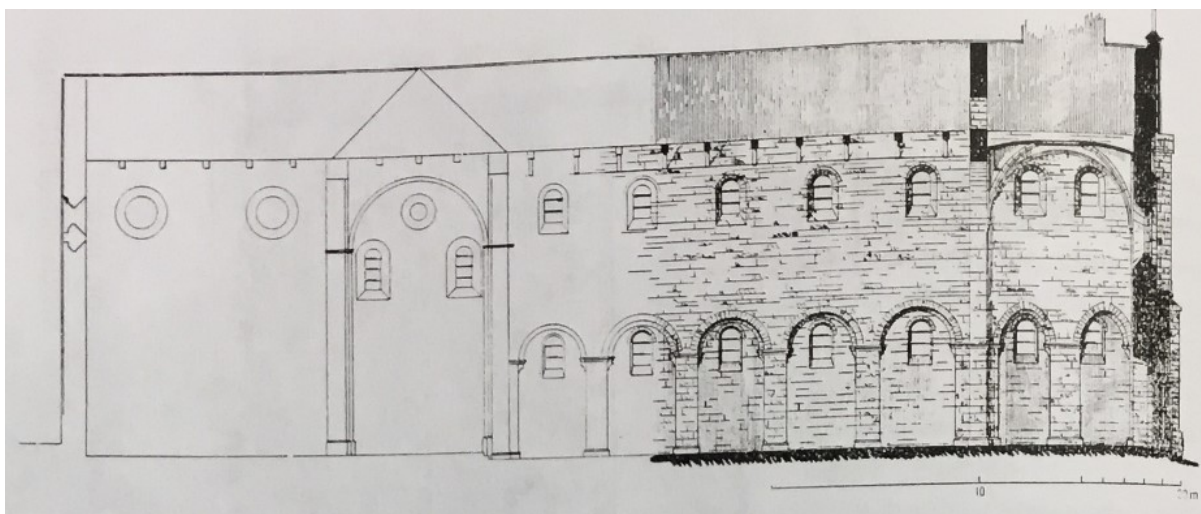

Afb. 6: sporen van de romaanse kerk in exterieur en interieur

Afb. 8: R. Lemaire, Parkabdij, reconstructie van de romaanse abdijkerk, dwarsnede, s.d. - Bron: KULeuven, Universiteitsarchief

Binnenin de kerk, was het schip verdeeld in drie beuken: een brede hoofdbeuk en twee lagere zijbeuken die van elkaar gescheiden werden door een rondboogarcade op twaalf vierkante pijlers met pilasters aan de zijde van de middenbeuk en colonetten in de zijbeuken. Het schip liep uit op een transept waarop zes kapellen met individuele altaren aansloten. Een gesculpteerd houten doksaal - bekroond door beelden en een indrukwekkende relikwiehouder - scheidde het koor van het schip en was afsluitbaar door middel van een hekwerk en gordijnen¹⁰. De middenbeuk, het transept en het koor hadden een vlakke zoldering. De zijbeuken en het inkomportaal in de narthex hadden vermoedelijk kruisribgewelven.

Afb. 7: R. Lemaire, Parkabdij, reconstructie van de romaanse abdijkerk, langssnede, s.d. - Bron: KULeuven, Universiteitsarchief

Het interieur van de kerk werd in 1297 in opdracht van abt Willem van Lubbeek gepolychromeerd door Anoldus Gaelman. Van deze schilderijen met bladmotief in rood, blauw en zwart werden sporen teruggevonden op de dagkanten van het roosvenster in de noordelijke zijbeuk¹¹. Maar ook de gevels moeten in die periode accentschilderingen gekregen hebben, zo leert stratigrafisch onderzoek uit 2013

¹⁰ FRISQUE, 1932: 28.

¹¹ LEMAIRE 1905: 257 en JANSSEN 1911: 10

dat sporen van imitatievoegen in rode verf aan het licht bracht in de zuidgevel van de zuidelijk transeptarm.¹²

Over het meubilair in de beginjaren van de kerk, is nagenoeg niets geweten op basis van de bestaande literatuur. Meer nog, de literatuur vertoont een hiaat van ongeveer 125 jaar over werken aan de kerk. Allicht heeft dit te maken met de grote bouwactiviteit elders op de abdijsite en met het feit dat het kerkgebouw blijkbaar geen grote werken nodig had.

Daarin komt even verandering in 1423, toen de houten kerktoren getroffen werd door een blikseminslag. De toren brandde af en het centrale gewelf van de narthex werd volledig vernield. De schade moet aanzienlijk geweest zijn maar werd meteen hersteld op bevel van abt Gerard van Goetsenhoven. Of het orgel, dat in 1422 nog op zijn vraag gestemd en geschilderd werd¹³, ook door de brand vernield werd, is niet duidelijk. Wel kwamen in de nieuwe toren allicht opnieuw luidklokken te hangen om de kloosterlingen en gelovigen op te roepen tot het gebed. Ruim een halve eeuw later, in 1479, liet abt Theodoor van Tuldal aan de zuidwestzijde van de kerk, naast de westgevel, een tweede, vierkante toren bouwen in bak- en zandsteenstijl met daarin een uurwerk met muzikale voorslag.¹⁴ Het moet een torenuurwerk van zeer goede makelij geweest zijn want het bleek meer dan honderdvijftig jaar later nog steeds in gebruik, nog even "kunstig en schitterend".¹⁵

Afb. 9: J.B. Gramaye, *Parcum Dominorum*, 1610 - Bron: Baisier & Van Lani

¹² DELMOTTE 2013: 179.

¹³ Heverlee, Abdij van Park, archief.

¹⁴ ROMBOUTS 2019: 8.

¹⁵ Idem. Vreemd genoeg maakt Frisque gewag van de vernieuwing van het uurwerk en de beiaard in 1545 in opdracht van abt Lodewijk van den Berghe (FRISQUE 1932: 62.).

Onder het abbattiaat van Ambrosius van Engelen (1515-1543) wordt opnieuw geïnvesteerd in de kerk. Vooreerst laat hij in 1520 een triptiek maken door de Leuvense schilder Jean Willems. Het stelt centraal een Madonna met Kind voor en op de zijpanelen Sint-Augustinus en een portret van de abt met zijn patroonheilige Sint-Ambrosius¹⁶. Vijf jaar later, in 1525, liet hij het grote roosvenster boven het portaal in de narthex vervangen door een gotisch raam, zoals zichtbaar op de gravure van de Parkabdij door J.B. Gramaye. Ambrosius van Engelen was daarmee de eerste abt die het romaanse kerkgebouw wijzigde sinds zijn ontstaan, bijna driehonderd jaar eerder. Gerard Boels zou het gotisch raam in 1535 voorzien van glas-in-lood met voorstelling van één van de mysteries van Onze-Lieve-Vrouw. Even daarvoor, in 1532, had abt Ambrosius ook al een orgel laten plaatsen. Als orgelbouwer worden zowel Jan Verrijt of Nicolas van Leyere uit Herentals¹⁷ genoemd.

Afb. 10: J.B. Gramaye, *Parcum*, 1610, detail - Bron: Baisier & Van Lani

Ook de volgende abt, Lodewijk van den Berghe, zal investeren in de inrichting van de abdijkerk. In 1546 liet hij door beeldhouwer Romain Van den Plasch of Van der Plaetsen uit Brussel een koorgestoelte maken en de kerk aankleden met meerdere altaren, Brusselse wandtapijten, een gesculpteerd retabel met passietaferelen van de H. Quirinus en een tabernakel "naar het model van

¹⁶ JANSEN 1911: 29.

¹⁷ FRISQUE 1932 : 61.

de beroemde sacramentstoren van Zoutleeuw”¹⁸. In 1548 kwam er een nieuw doksaal dat het oude verving en bestond uit een centrale doorgang met dubbele deur naar het koor, geflankeerd door twee altaren met retabels en zijluiken onder een tribune met reliekschrijnen. Erboven hing een Marianum. Daarmee moet hij zo goed als heel het koor en de bidkapellen van het transept van nieuw meubilair voorzien hebben, en zal hij aan de kerk meteen ook een nieuwe aanblik gegeven hebben; vermoedelijk met een laatgotische tint, zoals de abtstvleugel die in zijn opdracht werd gebouwd en in 1550 voltooid was. Even voordien, in 1545, vernieuwde hij ook het torenuurwerk en liet hij een beiaard plaatsen¹⁹.

Een nieuw retabel voor het altaar van Sint-Jan-Baptist, in 1597 door Josse Van der Baeren geschilderd in opdracht van abt Frans van Vlierden, zou de laatste gekende verfraaiing van de kerk zijn voor het begin van de 17de eeuw. Een eeuw waarin de kerk ingrijpend zou gewijzigd worden...

2.3. Hernieuwing van de liturgie en vernieuwing in de abdijkerk onder abt Johannes Drusius

Het abbatiaat van Johannes Drusius - van 1601 tot 1634 - bracht de Parkabdij goede tijden. Het politiek rustiger klimaat, Drusius' goede banden met aartshertogen Albrecht en Isabella, zijn diplomatieke opdrachten en het voorbeeldige kloosterleven in de abdij die hij leidde, deden het aanzien van de premonstratenzers van Park groeien, zowel bij de Orde als in de lokale geloofsgemeenschap. Voor het eerst in tijden slaagde de abdij erin haar bezittingen uit te breiden en verfraaiingswerken aan de kloostergebouwen uit te voeren.

Dat de kerk in de heropleving van de abdij een belangrijke rol zou spelen, is niet verwonderlijk. Het romaanse kerkgebouw was bij het aantreden van Drusius immers bijna vierhonderd jaar oud en het getuigde niet alleen qua stijl maar ook qua liturgisch gebruik van lang vervlogen tijden. De reformatie, die door publicatie van de stellingen van Maarten Luther vanaf 1517 losbarstte, en de daarop volgende contrareformatie - met het Concilie van Trente (1545-1563) als ijkpunt - hadden voor een omwenteling in de katholieke kerk gezorgd. Die vertaalde zich onder meer in een hernieuwing van de liturgie, een nieuwe, door de Kerk gepropageerde vormtaal voor kunst en architectuur - de barok - en een hervorming van het kloosterleven, waarin Drusius een voortrekkersrol nam.

Binnen deze context vatte abt Drusius in 1628 het plan op om de romaanse abdijkerk aan te passen aan de heersende stijl en opvattingen. Op 11 april werd begonnen met de afbraak van het vier eeuwen oude altaar en kort erna volgde de sloop van de koorafsluiting. Het koor werd met één travee verlengd en kreeg een driezijdige apsis in Gobertangesteent. Om het koor meer licht te geven, werden de bestaande, in ijzerzandsteen gevatte romaanse roosvensters verlaagd en omgevormd tot rondboogvensters en ook de toegevoegde travee kreeg een rondboogvenster. Massieve steunberen - zoals weergegeven op de gravure van Harrewijn (na 1663) - moesten de opengebroken buitengevels van het koor verstevigen en de vernieuwde overkapping van het koor dragen. Maar ook de narthex

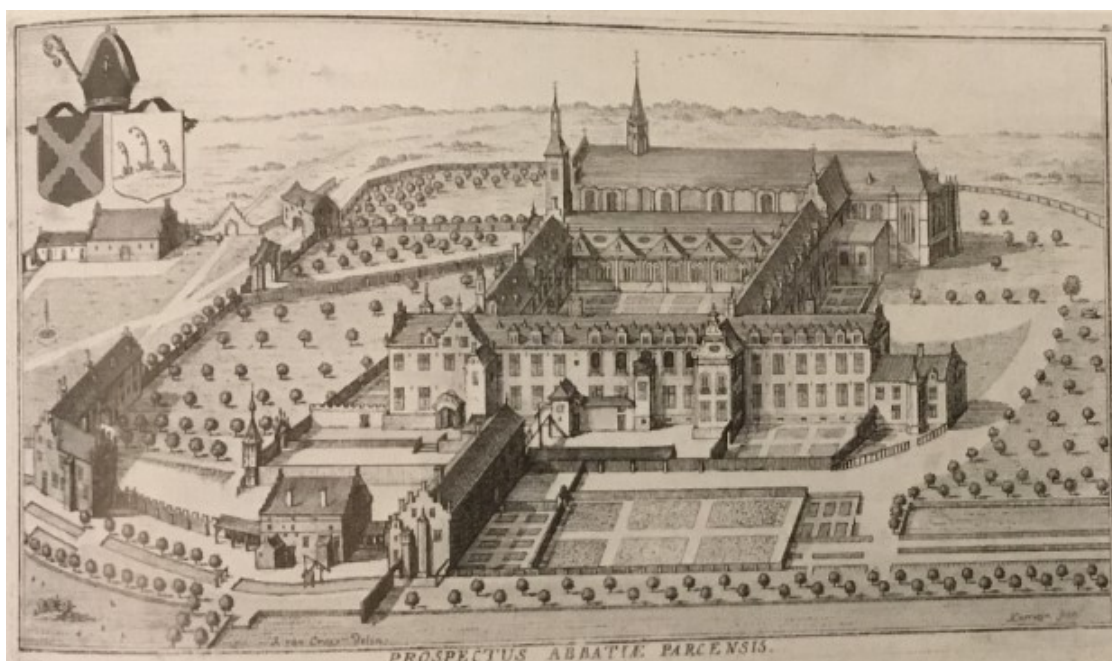
¹⁸ DE BORCHGRAVE D'ALTENA 1940: 329. Maurits Smeyers stelt dat de abdijkerk onder abt Van Den Berghe een sacramentstoren kreeg (SMEYERS 1979: 25). Gezien geen enkele andere bron of inventaris melding maakt van een sacramentstoren in de Parkabdij, kan aangenomen worden dat Smeyers een interpretatiefout maakte.

¹⁹ « (...) le carillon avec le concours de l'artiste Peeteren » FRISQUE 1932: 62.

werd gewijzigd: onder het grote roosvenster werden drie nissen gemaakt voor beelden, waaronder één van Onze-Lieve-Vrouw²⁰, zoals te zien op de tekening van kanunnik A. Courtmans uit 1649.

Afb. 11: Kanunnik A. Courtmans, *De Parkabdij in 1649* - bron: Baisier en Van Lani, 2003

Afb. 12: Harrewijn, *Prospectus Abbatiae Parcensis*, na 1663 - bron: Baisier en Van Lani 2003

²⁰ JANSSEN s.d.: 16 en VAN EVEN 1895: 14.

Binnenin kreeg het vergrote priesterkoor een nieuw, somptueus hoogaltaar in barokstijl. Of het retabel met luiken dat Drusius in 1610 voor de kerk liet maken door Jean-Baptiste Le Saive of Lehavel²¹ op het nieuwe hoogaltaar een plaats kreeg, is niet duidelijk. Wel is geweten dat Drusius in september 1624 bij de Antwerpse schilder Hendrik van Baelen een groot retabel wilde aankopen om het hoogaltaar te sieren maar dat de koop niet doorging²², en dat hij alle oude altaren in de kerk liet vervangen²³. Als afsluiting tussen het priesterkoor en het transept liet Drusius een nieuw doksaal²⁴ plaatsen dat voor de gelegenheid ook van een nieuw orgel voorzien werd. Vreemd genoeg waren amper twaalf jaar later, in 1640, al herstellingen nodig aan dat orgel. Abt Johannes Masius - naar verluidt een verdienstelijk organist - gaf opdracht aan de in Haacht gevestigde Duitse orgelmeester Hans Goltfus om het orgel te herstellen. Het honorarium dat hij ervoor kreeg doet vermoeden dat het om omvangrijke herstellingen ging. Nadat abt Libert de Paepe het orgel in 1657 als onherstelbaar verklaarde, werd het gedemonteerd en vervangen door een *middelbaer positief* dat de Paepe in 1662 zelf beschreef als "een prachtig en rijkelijk orgel (...) in de magnifiek gedecoreerde kerk"²⁵.

Die toen al magnifiek gedecoreerde kerk zou er in 1682 een pareltje bij krijgen, toen abt de Paepe voor het hoogaltaar een altaarstuk verwierf van de hand van Johannes Erasmus Quellinus (1634-1715): 'De aanbidding van de herders'. Enkele jaren later, in 1686, kreeg het altaarstuk twee zijpanelen die door schrijnwerker Jan Lankmans gemaakt werden en beschilderd door Jan van Dyeck²⁶ (D'Eyck) of Jan (Carel) van Eyck (1649-1692?), een leerling van Johannes Erasmus Quellinus. De iconografie van de zijpanelen is niet gekend, noch is geweten wat er gebeurde met de zijpanelen toen het altaarstuk gedemonteerd werd als voorbereiding op de grote verbouwingswerken die abt Hiëronymus de Waerseghere liet uitvoeren aan de kerk vanaf 1728. De afbraak van de vierkante toren met torenuurwerk in 1718 zou immers de voorbode zijn van ingrijpende veranderingen aan de kerk, als sluitstuk van de transformatie die de abdij site onderging in de 17de en 18de eeuw ...

Afb. 13: J.E. Quellinus, *De aanbidding van de herders*, 1682 - bron: KIK, nr. x143192

²¹ De naam van Lehavel wordt genoemd - onder meer door Raymaeckers (:88) en Klinckaert (2008: 32) - maar zou volgens Jansen teruggaan op een verkeerde lectuur van Le Saive. Jean Le Saive werd geboren in Namen omstreeks 1540 en vestigde zich in Mechelen waar hij op 6 april 1624 overleed (JANSEN 1911: 31).

²² JANSEN 1911: 33.

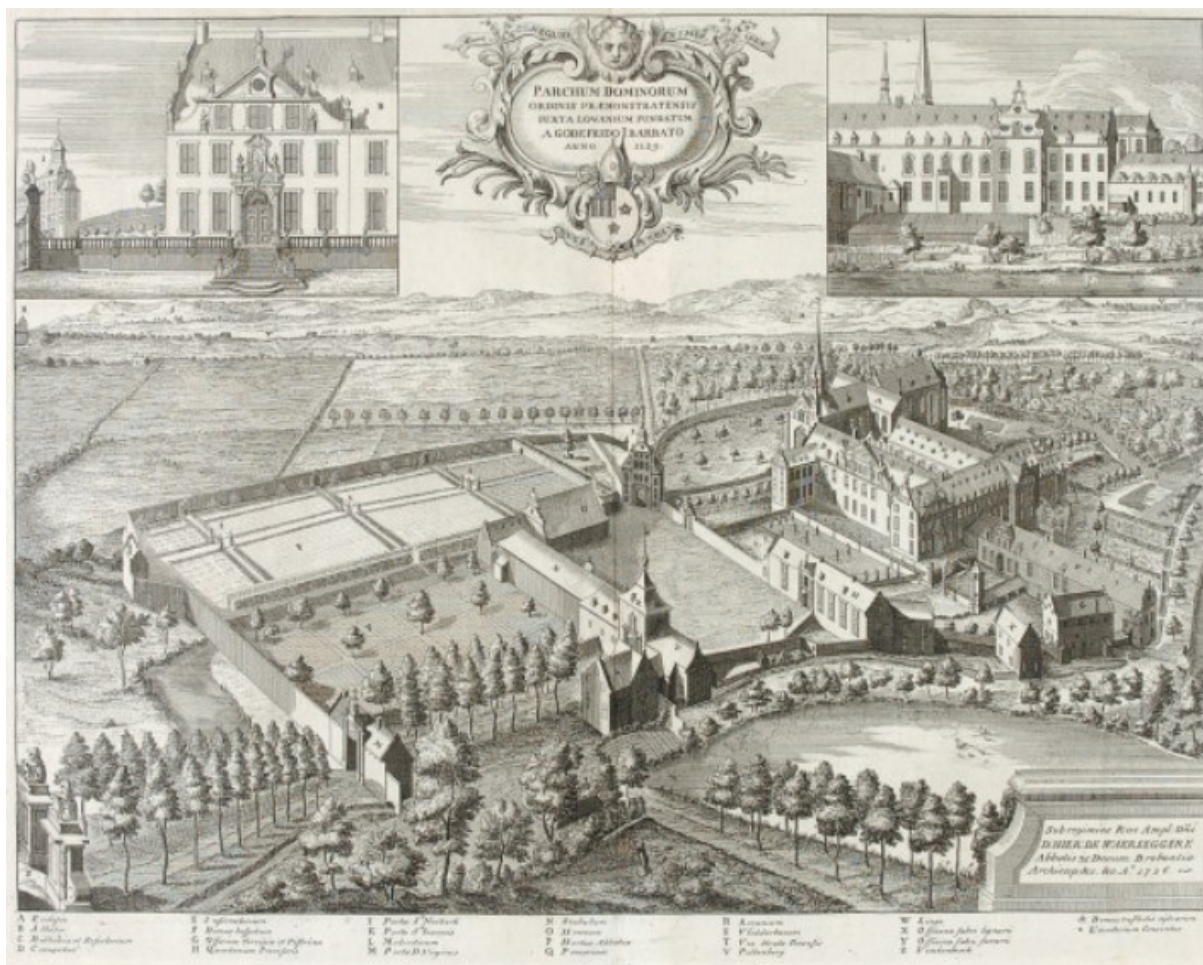
²³ IDEM: 30.

²⁴ In de literatuur meermaals benoemd als 'portaal', onder meer bij FRISQUE 1932: 61.

²⁵ IDEM: 3.

²⁶ JANSEN 1911: 5.

2.4. Abt Hiëronymus de Waerseghere en lekenbroeder-bouwmeester Antoon Theys slaan de handen in elkaar, of de metamorfose van de abdijkerk

Afb. 14: Antonius Sanderus, de Parkabdij in 1726 - bron: Baisier en Van Lani, 2003

Op het moment dat Antonius Sanderus (1586-1664) in zijn 'Flandria Illustrata' de abdij van Park in beeld bracht - we schrijven dan 1726 - had de abdij ongeveer zijn huidige uitzicht. Dat was het resultaat van intensieve bouwcampagnes op de abdijsite die in de 17de eeuw waren ingezet door abt Drusius met de verbouwing van het koor (1628) en voortgezet werden door de abten Masius - die de het kloosterpand herbouwde (1637) - en abt de Pape die het hoevecomplex opnieuw liet aanleggen, er een grote tiendenschuur (1663) liet optrekken en het gastenkwartier uitbreidde. Hiëronymus De Waerseghere, die in 1719 abt werd, zou de laatste grote bouwwerken op zijn conto schrijven en de abdijsite een classicistisch uitzicht geven, zoals dat ook in vele andere abdijen gebeurde in die periode. Lekenbroeder-bouwmeester Antoon Theys zorgde voor de ontwerpen en voor de opvolging van de werken. De *Boschpoorte* werd omgevormd tot Sint-Norbertuspoort (1722), het provisorenhuis (1723) werd verbouwd, de abtswoning kreeg een nieuwe gevel, een monumentaal perron en toegangsportaal (1724) en aansluitend werd de classicistische abtstuin met parterres, balustrades en vazen aangelegd. In 1725 werden de werken vervolgd door de verbouwing van de eerste Leeuwenpoort en de Sint-Janspoort en de bouw van de tweede Leeuwenpoort (1726). Het sluitstuk van de werken was de verbouwing van de romaanse abdijkerk.

De abdijkerk had sinds haar oorsprong in 1226 maar enkele verbouwingen gekend. Met uitzondering van het gotisch venster dat vanaf 1545 de bovenbouw van de narthex sierde en het koor dat door abt Drusius in 1628 werd vergroot en van grote rondboogvensters voorzien, bleef het romaanse kerkgebouw onaangeroerd. Het moet een besloten en donker gebouw geweest zijn waarvan de sfeer haaks stond op het licht en ruimte die zo typisch is voor de classicistische architectuur van de 18de eeuw. Net zoals De Waerseghere met veel andere abdijgebouwen deed, liet hij ook de kerk aan de toen heersende stijl aanpassen. Dankzij het dagboek van bouwmeester Antoon Theys weten we precies hoe die werken verliepen.

De verbouwing van de kerk startte op Lichtmis - 2 februari - van het jaar 1728²⁷. Het koor werd verlengd door integratie van de viering²⁸ en de vensters omgevormd tot steekboogvensters, de noordelijke transeptarm met zijkapellen werd afgebroken, de zuidelijke transeptarm werd van de kerk afgesloten en omgevormd tot sacristie met winterkoor erboven, en in het schip werden de gewelven opgetrokken en de midden- en zijbeuken onder één dak gevat. Stevige steunberen tegen het schip moesten de druk van dak en gevels opvangen. Binnen in het schip werd de lichtbeuk gesupprimeerd en de helft van de scheibogen afgebroken en omgevormd tot hoge rondbogen waardoor het licht rijkelijk tot in de middenbeuk kwam via de nieuwe steekboogvensters in de verhoogde zijbeuken.

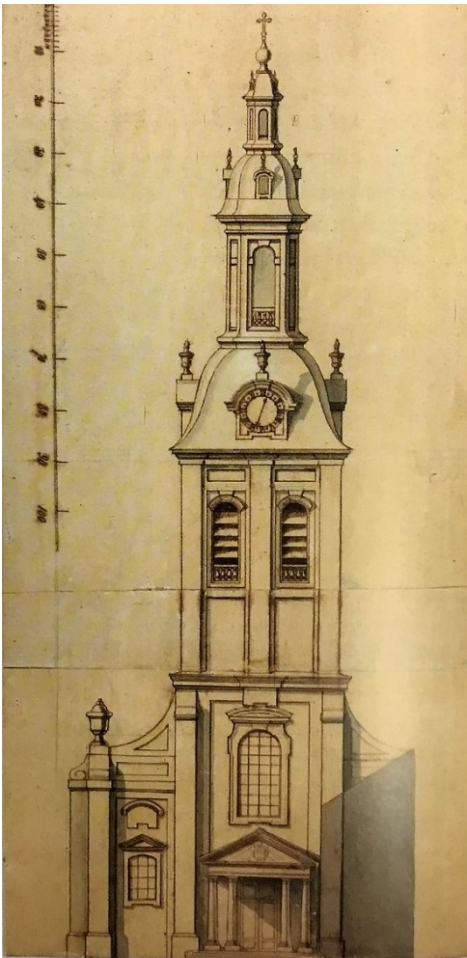
Afb. 15: Abdijkerk Sint-Jan-Evangelist, zicht op het schip richting koor

²⁷ RAYMAECKERS 1858: 74.

²⁸ De viering werd - naar het voorbeeld van de 17de-eeuwse uitbreiding van het koor - iets verbreed om de latere plaatsing van de koorbanken te vergemakkelijken.

Afb. 16: Abdijkerk Sint-Jan-Evangelist, westwerk, 1918 - bron: KIK, b020222

Enkel de narthex behield zijn romaanse scheibogen, overwelfing en vormtaal. Zo goed als alle romaanse architecturale detaillering - kolonetten, pilasters, zuilvoeten en kapitelen - werden weggekapt of verdwenen onder een dikke laag pleister waarmee de binnenmuren werden afgewerkt.

Ook de vloeren werden vernieuwd. De oude grafstenen die de vloer van het koor vormden, werden verwijderd²⁹ en de knikels van de overleden abten en edelen verplaatst naar een nieuwe grafkelder vlak voor het hoogaltaar. De vloer van de kerk werd opnieuw geplaveid met marmeren tegels, afkomstig van Rotterdam³⁰. In 1729 noteerde broeder Antoon Thijs dat het schip en het koor geplaveid waren en de kuip van de toren gemetst. Vermoedelijk werd toen de westgevel ook aangepast³¹. Het portaal was opgevat als een portiek met een fronton op Dorische zuilen dat voor het romaanse portaal werd geplaatst en werd bekroond door een rondboogvenster in een geriemde omlijsting met oren en een bekronend boogfronton. De nieuwe kerktoren erboven was vierkant, met galmgaten opengewerkt en voorzien van een elegante bekroning met dubbele lantaarn.

Dat de werken goed vorderden, blijkt uit het feit dat hetzelfde jaar nog, in 1729, een nieuwe beiaard werd aangekocht van de Nederlandse klokkengieters Claes Noorden en Jan-Albert De Graeve die werd aangevuld met klokken uit het Leuvense atelier van Andreas Van den Gheyn. In 1731 werden de luidklokken in de toren opgehangen en de beiaard in de lantaarn.

Hoewel de ontwerptekening van de toren en de westgevel ze niet toont, bleef allicht de oude romaanse zij-ingang aan de noordzijde van het portaal behouden als nis, zoals ook vandaag nog het geval is.

Afb. 17: Antoon Theys (?), ontwerp voor de kerktoren, vermoedelijk ca. 1729 - bron: Rombouts 2019.

²⁹ Allicht werden de oude grafstenen hergebruikt als bouw materiaal, zo doet een trede met gotische letters bovenaan de trap naar het doksaal vermoeden. Het jaartal van de grafuiming - 1728 - gaat overigens net vooraf aan het jaartal waarop de kuip van de toren werd gemetst - 1729 - en allicht ook de trap er naartoe.

³⁰ BERGE 1986: 111.

³¹ Als enige geeft Jansen aan dat het portaal omstreeks 1750 in opdracht van abt Sloomans werd gebouwd. JANSEN 1929: 101.

Voor de aankleding van de kerk deed abt de Waerseghere beroep op de Brusselse beeldhouwer Jacques Bergé (1696-1756). Het priesterkoor - vergroot door integratie van de viering - moest de blikvanger van de kerk worden. Omdat een nieuw, architecturaal bedacht altaar de hele apsis moest innemen, werden de vensters van de apsis dichtgemetseld. Het altaar werd in januari 1728 bij Bergé besteld. In de overeenkomst wordt bepaald dat het schrijnwerk - de structuur waarop het beeldhouwwerk van Bergé moest komen - door Franciscus Ceusters zou gemaakt worden³². Ceusters en Bergé kregen acht maanden om het werk te voltooien. In september 1728 was het altaar klaar voor plaatsing³³. In het hoofdaltaar werd het schilderij 'De aanbidding van de herders' geïntegreerd dat in 1682 door Johannes Erasmus Quellinus in opdracht van abt de Paepe werd gemaakt. In de nissen, aan weerszijden van het altaarstuk, stonden vermoedelijk in oorsprong de beelden van Sint-Norbertus en Sint-Jan-Evangelist die Bergé in 1732 voor de abdijkerk maakte samen met de beelden van de Heilige Augustinus en Gregorius de Grote. Die laatste moeten ook in een betimmering gestaan hebben, gezien hun onafgewerkte achterzijde. Waar dat was, is niet duidelijk³⁴.

Afb. 18: Jacques Bergé, mausoleum voor de overleden abten (links), hoogaltaar (midden) en abtstroom (rechts), 1728-1729 - bron: KIK

Nadat hij het monumentale altaar voltooid had, maakte Bergé een marmeren mausoleum voor de overleden abten en een abtstroom. Beide werden in de as van een venster geplaatst en in de dikte van de muur geschoven, waardoor het koor niet al te veel aan breedte moest inboeten. Het mausoleum - een tombe, geflankeerd door de allegorieën van Geloof en Hoop of Liefde onder twee putti en het toezien oog van Chronos - en de abtstroom met sedes tussen de sculpturen van Melchisedech en Aaron, vormen pendanten³⁵. De reliëfs met emblemen aan weerszijden van het mausoleum en de abtstroom versterken het ensemble. De bijhorende lezenaars - waarvan één met het wapen en devies van de Waerseghere - en de sedilia voltooide Bergé in 1730³⁶.

³² BERGE 1986: 102.

³³ RAYMAECKERS 1858: 74.

³⁴ Mogelijks stonden de beelden aan de koorzijde van het doksaal, vlakbij de zitplaatsen van de abt en de prior.

³⁵ Het baldakijn uit 1792, door P.J. Fonson gemaakt, en het voetstuk werden later toegevoegd.

³⁶ BERGE 1986: 117.

Op 3 maart 1730 overleed abt de Waerseghere. Alexander Sloomans (1730-1756) werd de volgende abt van Park. Hij zette het werk van de Waerseghere voort en gaf aan Jacques Bergé opdracht om het koor verder aan te kleden.

Wanneer Bergé met het koorgestoelte begon, is niet duidelijk. Wel is geweten dat hij het in 1738 voltooi³⁷. Hij decoreerde de misericordes van de zitplaatsen in de koorbanken met cartouches en de leuning³⁸ met accanthusbladeren. De banken van de abt en de prior - haaks geplaatst voor een optimaal zicht op het altaar - zijn versierd door putti met gestileerde vleugels en leeuwen³⁹. Sporen op het koorgestoelte tonen aan dat boven de rugleuningen oorspronkelijk een betimmering of lambriser⁴⁰ aanwezig was. Vermoedelijk was ze voorzien van médaillons met voorstellingen van heiligen in reliëf⁴¹. De niet-afgewerkte achterkanten van de banken van abt en prior tonen aan dat die koorbanken niet bedoeld waren om vrijstaand te zijn, zoals nu het geval is. Ze maakten meer dan waarschijnlijk deel uit van een koorafsluiting of doksaal dat tussen het priesterkoor en het schip stond. Ook van de hand van Bergé.

Afb. 19: koorgestoelte met koorbanken voor de conventuelen (links) en voor de abt of prior (rechts)

Van de opdracht voor dat doksaal bleef geen overeenkomst bewaard, noch een rekening of een ontwerptekening. Er zijn dus geen directe bewijzen dat Jacques Bergé het doksaal vervaardigde. Raymaekers maakt er evenwel melding van: *"le jubé avec le buffet d'orgue et les confessionnaux flanqués des statues de St. Pierre, de la Madeleine, de David, de St. Jean Baptiste. Ces confessionnaux sont ornés d'un couronnement servant le premier de chaire de vérité et l'autre de reliquaire. L'exécution de tous ces objets d'art est due à Bergé."*⁴⁰ Van het doksaal zijn *in situ* nog aanwijzingen zichtbaar⁴¹.

³⁷ BERGE 1986: 123.

³⁸ De leeuwen werden in 1969 uit de kerk onttrokken.

³⁹ BERGE 1986: 124-125.

⁴⁰ RAYMAEKERS, 1858: 133.

⁴¹ BERGE 1986: 126-140.

Afb. 20: koor met zicht naar het schip en aanduiding van de onderbroken hoekpilasters

Vooreerst zijn er de hoger vermelde banken van de abt en de prior in het koorgestoelte die aan de achterzijde onafgewerkt zijn en nooit verplaatst werden waardoor het duidelijk is dat ze ooit geruggesteund werden en de huidige opstelling tussen koor en schip ooit anders moet geweest zijn.

Een tweede indicatie zijn de gaten in de marmeren vloer aan de ingang van het koor die duidelijk naar de middensluiting van een dubbele deur of hekken verwijzen.

Een derde aanwijzing is te vinden in de hoekpilasters aan de schipzijde van het koor - boven de koorbanken van abt en prior - die onderbroken zijn ter hoogte van de lambrisering van het koorgestoelte en waar krammen in de muur verwijzen naar een nu verdwenen houten constructie. De hoekpilasters tonen op die manier dat er iets onder de pilasters ontbreekt; een constructie die het verlengde vormde van de lambrisering van het koor.

En een vierde, indirecte, aanwijzing is te vinden in de biechtstoelen die achteraan in de zijbeuken staan. Ze werden in opdracht van abt Sloomans vervaardigd tussen 1730 en 1738⁴². Het zijn markante meubelstukken met een bijzondere typologie: de biechtstoelen werden gecombineerd met een reliekentribune en een preekstoel⁴³ en staan nu respectievelijk in noordelijke en de zuidelijke zijbeuk. Die typologie is ongebruikelijk, maar niet uniek. Willem Bergé maakt melding van drie exemplaren in de Zuidelijke Nederlanden: één in de Parkabdij, één in de Kruisherenkerk van Diest en één in de kerk van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart in Drieslinter⁴⁴. De biecht- met preekstoel van de Sint-Rochuskapel in het klooster Mariadal van Hoegaarden⁴⁵ kan hieraan toegevoegd worden.

Afb. 21: Jacques Bergé, biechtstoelen gecombineerd met preekstoel (links) en reliekentribune (rechts), 1730-1738

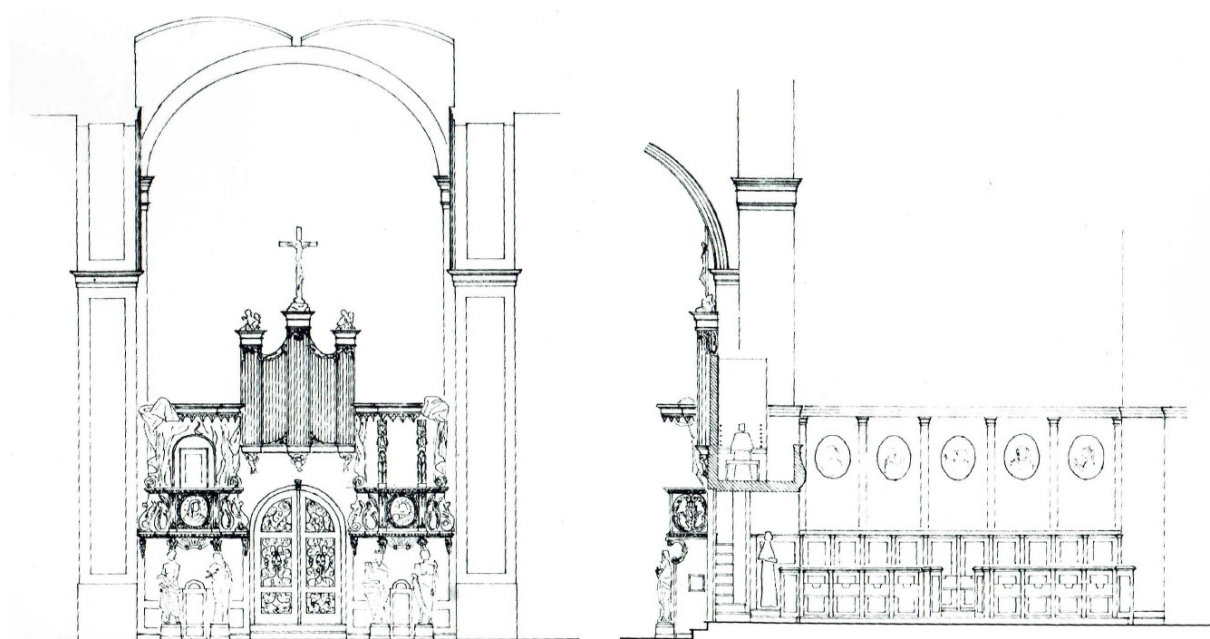
⁴² BERGE 1986: 215.

⁴³ Ter vervanging van de oude preekstoel uit 1640 door de Leuvense houtsnijder Jan Lanckman.

⁴⁴ BERGE 1986: 126-127.

⁴⁵ De biecht- en preekstoel van Mariadal is geïncorporeerd in een lambrisering in Lodewijk XVI-stijl die in 1783 door H.Bette werd vervaardigd.

Het is duidelijk dat de biechtstoelen van de abdijkerk, met hun vlakke achterwand en dichte deuren, niet bedoeld waren om vrijstaand of tegen een pijler opgesteld te worden. Maar ze zijn ook niet ontworpen voor de plek waar ze nu staan: de muren waartegen ze gemonteerd zijn, dateren van de 19de eeuw⁴⁶ en waren er dus nog niet op het moment dat Bergé de biechtstoelen maakte. Andere vlakke muren in de kerk komen niet in aanmerking: de muren aan de noordzijde van de kerk zijn buitenmuren en laten geen toegang tot de tribunes toe, en de binnenmuren aan de zuidzijde - grenzend aan de kruisgang - zijn niet geschikt omdat de biechtstoelen hoger zijn dan de borstweringen onder de ramen. De biechtstoelen moeten dus elders gestaan hebben. Ongetwijfeld was dat tegen een andere houten constructie, zoals de verbindingssporen op de achterkant van de biechtstoelen aanduiden. Het enige kerkmeubilair dat hiervoor in aanmerking komt, is een doksaal, zoals Raymaekers het in 1858 beschrijft.

Afb. 22: W. Bergé, reconstructie van het doksaal in de abdijkerk van Park, vooraanzicht (links) en snede (rechts) - bron: Bergé, 1986

Aan de hand van historische beschrijvingen, afmetingen van het meubilair⁴⁷ en hoger beschreven aanwijzingen in de kerk⁴⁸, maakte Willem Bergé reconstructietekeningen van het doksaal: een vooraanzicht en snede en grondplan van het voorste koorgedeelte⁴⁹. De reconstructietekening geeft meteen ook de lambrisering van het koorgestoelte weer zoals ze in zou geweest zijn: gedecoreerd met ovale medaillons waarin afbeeldingen van heiligen.

⁴⁶ BERGE 1986: 129 en 136.

⁴⁷ IDEM: 215.

⁴⁸ IDEM: 131-132.

⁴⁹ IDEM: fig. 5 en 6.

Ongeveer gelijktijdig met het koorgestoelte en het doksaal moet abt Sloomans met de inrichting van de nieuwe sacristie begonnen zijn. Die werd ingericht in de vroegere zuidelijke transeptarm en was verbonden met het koor via de vroegere zijkapel naast het priesterkoor. Beide ruimtes werden voorzien van een houten lambrisering: die van de hulpsacristie - de vroegere zijkapel - met eenvoudig paneelwerk, die van de sacristie gedecoreerd met heiligenmedaillons en schilderijen, op doek en op paneel. De schilderijen op doek bestelde Abt Sloomans in 1752 bij de Mechelse schilder Egide Smeyers⁵⁰. Smeyers maakte drie schilderijen op doek: een Pietà, het offer van Abraham en Christus aan het Kruis. Vier kleinere, in de lambrisering geïntegreerde 17de-eeuwse panelen beelden de vier evangelisten af en worden toegeschreven aan Frans I Pourbus (1545-1581). Allicht werden ze vanuit de oude kerk of sacristie in de nieuwe geïntegreerd. Raeymaekers stelt dat de lambrisering van de hand van Jacques Bergé is. Alle daarop volgende bronnen uit de 19de en 20ste eeuw nemen die stelling over. Willem Bergé echter besluit na onderzoek van het gehele oeuvre van Jacques Bergé op basis van stilistische eigenschappen dat het houtsnijwerk dat vandaag de sacristie siert onmogelijk van Bergé kan zijn: de gezichten zijn te weinig classicistisch of te weinig idealiserend, de weergave van de anatomie is van geringe kwaliteit en de plooienvol van de kleding aan hals en polsen is niet natuurlijk.⁵¹ Een vergelijking van het snijwerk in de sacristie met gelijkaardige realisaties van Bergé lijkt deze stelling te bevestigen.⁵²

Afb. 23: sacristie, foto 1942 - bron: KIK, nr. b031954

⁵⁰ RAYMAEKERS 1856: 75.

⁵¹ BERGE 1986: 140-141.

⁵² Het is geweten dat in 1828 noodgedwongen panelen van de lambrisering van de sacristie werden verkocht aan reder Dansaert uit Brussel: drie panelen en een blinde deur. Mogelijk waren die van de hand van Jacques Bergé. BERGE 1986: 100.

Afb. 25: sacristie, foto 1942 - bron: KIK, nr. b031955

Afb. 24: sacristie, sacristiekast, 1701-1710 - bron: KIK, nr.b031956

Afb. 26: sacristie, schilderijen van Egide Smeyers, ca. 1752 - bron: KIK, nrs. m125120, m125122, m125121

Afb. 27: Sacristie, de vier evangelisten van Frans I Pourbus, 17de eeuw - bron: KIK, nrs. m125106, m125105, m125104, 125107

Ongetwijfeld was intussen de aankleding van het schip al voltooid. Het parement en de gewelven werden bepleisterd en de zijbeuken werden betimmerd met lambriseringen.⁵³ Die worden door Raymaekers aan Bergé toegeschreven, maar niets in de literatuur noch in de door Willem Bergé uitgepluisde archieven, kan dit bevestigen. De zijaltaren die vandaag aan de ingang van het koor staan en vermoedelijk in oorsprong tegen de pijlers tussen de midden- en de zijbeuken stonden, zouden wel aan Bergé kunnen toegeschreven worden. De stijl, het materiaal en de detaillering van de altaren doen aannemen dat ze uit de eerste helft van de 18de eeuw stammen en het houtsnijwerk vertoont gelijkenissen met het verfijnde werk dat Bergé leverde voor het hoogaltaar⁵⁴. Het is dus mogelijk dat ook de zijaltaren een gezamenlijk project waren van Jacques Bergé en Francis Ceusters, ook al zijn er geen documenten die dat kunnen bewijzen.

Het ensemble van de kerk werd voortgezet door het doksaal dat abt Sloomans aan het westportaal van de kerk liet aanbrengen, ondersteund door een zware architraaf op Ionische zuilen en voorzien van een fraaie gesculpteerde, opengewerkte balustrade met centraal het wapen van de opdrachtgever. Volgens Van Even dateren het doksaal en de orgelkast op het doksaal van 1752⁵⁵.

⁵³ De lambriseringen werden vermoedelijk bij de opheffing van de abdij, op het einde van de 18de of begin van de 19de eeuw verkocht aan reder Dansaert. BERGE 1986: 142.

⁵⁴ BERGE 1896: 142.

⁵⁵ VAN EVEN 1895: 16.

Afb. 28: doksaal aan het westportaal, met detail van de borstwering waarop het schild van Abt Alexander Sloomans, 1730-1756.

Of het initieel zo door Bergé bedoeld was, blijkt niet uit de literatuur, maar in 1758 werden het hoogaltaar, de lambriseringen en de abtstroom naar het model van het abtenmausoleum geschilderd in een imitatie van marmer en jaspis door een zekere Bol⁵⁶. Dat werk moet uitgevoerd zijn onder het abbattiaat van Ferdinand de Loyers (1756-1762). Hij was het ook die - via de abt van Averbode - de gerenommeerde Leuvense schilder Pieter Jozef Verhaghen (1728-1811) introduceerde in de abdij van Park. Verhaghen zou een bijzondere band opbouwen met de abdij: hij maakte niet minder dan vierentwintig werken voor de abdij en zijn zoon, Joris Jozef (1764-1841) trad er in en zou abt van de abdij zijn van 1840 tot 1841.

Het was Pieter Jozef Verhaghen die de laatste grote opdracht voor de decoratie van het kerkinterieur zou krijgen in 1774. Abt François Generé (1762-1778) bestelde toen voor het koor een schilderijenreeks van het leven van Christus. Verhaghen maakte vier schilderijen: 'De aanbidding der Wijzen' (1774), 'De opdracht in de Tempel' (1775), 'Het doopsel van Christus' (1776) en 'Laat de kinderen tot mij komen' (1777).

⁵⁶ "11 juli 1758. Aen Bol den restant van 200 gulden voor 't marbreren van den hooghen altaer", JANSEN 1911:41.

Afb. 29: P. J. Verhaghen, Scènes uit het leven van Christus met (in wijzerzin) 'De aanbidding der Wijzen', 'Laat de kinderen tot mij komen', 'De opdracht in de tempel' en 'Het doopsel van Christus', 1774-1777 - bron: KIK

Omdat ze hem zo bevielen, bestelde abt Generé al bij oplevering van de eerste werken in 1775 een tweede reeks schilderijen. Die moesten het leven van de Heilige Norbertus verbeelden en zouden een plaats krijgen in de zijbeuken van de kerk. Naar verluidt begon Verhaghen in 1755 met zes van de schilderijen en waren alle doeken afgewerkt in 1782, onder het abbattiaat van Simon Wouters.⁵⁷ De reeks van zes schilderijen met taferelen uit het leven van Sint-Norbertus van van Orley die voordien in de zijbeuken hing⁵⁸, werd overgebracht naar de kerk van Werchter⁵⁹.

⁵⁷ JANSEN 1911: 44-45.

⁵⁸ Volgens Jansen werden de werken verkeerdelijk aan Barend van Orley (ca. 1488-1541) toegeschreven en gaat het hier om Jan van Orley (1665-1735), wiens werk de Waerseghere gezien had in de abdijen van Tongerlo en Ninove.

⁵⁹ JANSEN 1911: 40 en BERGE 1986: 95.

Afb. 30: P. J. Verhaghen, Scènes uit het leven van De Heilige Norbertus, met - van links naar rechts - 'Paus Honorius II erkent de orde van Prémontré' (noordelijke zijbeuk), 'De Heilige Norbertus reikt aalmoezen uit' (koor), 'Graaf Godfried van Cappenberg wordt door de Heilige Norbertus in de premonstratenzerorde opgenomen' (koor), 'De Heilige Norbertus predikt te Antwerpen tegen ketter Tanchelm' (zuidelijke zijbeuk), 'De Heilige Norbertus geneest een blinde vrouw' (koor) en 'De Heilige Norbertus vergezelt Keizer Lotharius III naar Rome' (koor) 1775-1782 - bron: KIK

2.5. De Franse Revolutie: einde van een tijdperk en een nieuw begin

De Franse Revolutie zou vanaf 1789 een ware ommekeer betekenen voor het religieuze leven. De katholieke eredienst werd verboden en religieuze instellingen werden afgeschaft. Zo ook in de Parkabdij. Meermaals ontluchten de norbertijnen hun abdij, meermaals brachten ze hun waardevolle goederen in veiligheid. Er werd geplunderd tijdens hun aan- en afwezigheid en om de hoge belastingen te kunnen betalen, zag de abdij zich genoodzaakt meubels te verkopen.

In februari 1797 werd de abdij van Park opgeheven: de kanunniken werden uit de abdij gezet, hun roerende goederen aangeslagen en de gebouwen geconfisqueerd. Notaris Jean-Baptiste Everaerts maakte de inventaris van de bezittingen van de abdij op met het oog op verkoop. In 1798 werd de abdij en een groot deel van de inboedel openbaar verkocht. Dankzij giften en soms slinkse omwegen wisten de norbertijnen hun abdij, de omliggende landerijen en een deel van de verkochte roerende goederen te recupereren.

Het concordaat van 15 juli 1801 tussen Napoleon Bonaparte en Paus Pius VII bracht rust: de katholieke eredienst werd opnieuw toegelaten en een aantal kanunniken keerde in 1802 terug naar de abdij. In 1803 werd de abdijskerk de zetel van een nieuwe parochie, gewijd aan Sint-Jan-de-Evangelist. Dit betekende een nieuw begin voor de abdij en haar kerk maar de gouden tijden van het Ancien Régime waren voorgoed voorbij. Van een geregeld kloosterleven was nauwelijks sprake. Meer dan eens moesten goederen verkocht worden om kosten te dekken. Zo werd in 1811 de beiaard van Noorden en de Graeve, die in 1729 in opdracht van Hieronymus de Waerseghere werd geïnstalleerd, te koop aangeboden aan het stadsbestuur van Stad Leuven. De transactie eindigde in een ruil: de bijzonder waardevolle beiaard van de Parkabdij in ruil voor de minderwaardige van Leuven met de opbrengst van de verkoop of het schroot in het verschiet⁶⁰. Kort nadien, in 1828, moesten opnieuw noodgedwongen goederen verkocht worden. Zo werden de lambriseringen van het koor en de zijbeuken, vier panelen van de lambrisering uit de sacristie, zijaltaren, schilderijen, reliëfs, beelden, panelen en hekwerken van de hand gedaan. Allicht werd toen ook het doksaal gedemonteerd en de delen verkocht die geen liturgische functie hadden, waaronder het afsluithekken en de draaitrap(pen) naar de tribune(s).

Maar de Belgische Onafhankelijkheid in 1830 en de wederoprichting van de abdij in 1836 brachten betere tijden. De eerste abt van de heropgerichte abdij was Pierre Ottoy. Hij bleef abt tot zijn dood in 1840 en werd opgevolgd door Joris-Jozef Verhaghen, zoon van schilder Pieter Jozef Verhaghen. Verhaghen was maar anderhalf jaar abt. Hij overleed in november 1841. Zijn opvolger was Philip van Eeckelen (1841-1862).

⁶⁰ ROMBOUTS 2019: 28

Abt van Eeckelen gaf in 1852 opdracht aan het atelier Merklin-Schütze om een nieuw orgel te bouwen voor de kerk. Niet minder dan een jaar later was het orgel al klaar. Het werd gebouwd met hergebruik van één of meerdere oudere instrumenten die in een nieuw en groter geheel werden geïntegreerd. Mogelijk maakten ze deel uit van het orgel dat op het doksaal van Bergé stond dat misschien zelfs stamde uit de periode van abt Libertus de Pape. Op 20 december 1855 werd het orgel gestemd door het atelier Merklin-Schütze, een taak die de orgelbouwers nog tot 1867 zouden vervullen. Het orgel werd meermaals verbeterd: in 1883 door Leonard Drijvers (1829-1892) uit Rotselaar en in 1894 door Jean-Baptiste D'Hondt (1865-1942). Hij breidde het orgel in 1900 uit op vraag van abt Quirinus Nols (1897-1936).⁶¹

Afb. 31: Merklin-Schütze -orgel, 1853 - bron: KIK.

⁶¹ Heverlee, Abdij van Park, archief.

Joseph Merklin is geboren als zoon van schrijnwerker/orgelmaker Franz Joseph Merklin in Oberhausen (Dtsl.); vader Merklin opent in 1832 een nieuw atelier in Freiburg im Breisgau. Na een leertijd bij zijn vader gaat Joseph zich in 1837 vervolmaken bij E.F. Walcker (Ludwigsburg). In 1841 wordt hij meestergast bij W. Korfmacher (Linnich, bij Aken); hij werkt aldus regelmatig in het Luikse. In 1843 start Joseph Merklin een eigen atelier in Elsene (Leopoldstraat 98); praktisch van meet af aan was Pierre Schyven, zijn latere Belgische opvolger, bij hem in dienst. Het "manifest" (1850) van conservatoriumdirecteur Fétis (gesteund door organist Lemmens) was favorabel voor Merklin, die er handig gebruik van maakte. In 1853 richt Merklin een vennootschap op, samen met zijn schoonbroer Friedrich Schütze, vanaf dan begint voor het atelier "Merklin-Schütze" een ware bloeiperiode. In 1854 verhuist het atelier naar de Waversesteenweg 49-53. In hetzelfde jaar wordt onder druk van de aandeelhouders wordt een bijhuis in Parijs geopend; om daar toegang tot de markt te krijgen kopen Merklin-Schütze op 12 jan. 1855 het bestaande atelier van A. Ducroquet op (die zelf op 4 juni 1845 het befaamde huis Daublaine-Callinet had overgenomen). De firmanaam is dan Société Anonyme pour la fabrication de grandes orgues & d'orgues harmonium établissements Merklin-Schutze A Paris A Bruxelles 49, boulevard Montparnasse 49, chaussée de Wavre In 1870 komt een associatie tot stand tussen J. Merklin (eigenaar), P. Schyven (technische leiding), J. Verreyt fils (administratie), A. Verreyt (atelier). Merklin vertoefde meer in Parijs dan in Brussel, en bijgevolg zijn de orgels van die periode eerder het werk van P. Schyven (die deze werken dan ook later in zijn eigen werklijsten claimde). Door de Frans-Duitse oorlog van 1870 moest Merklin wegens zijn (nog) Duitse nationaliteit vluchten naar Zwitserland; in 1872 keert hij terug, nu naar Lyon (waar hij reeds een bijhuis had). Op 24 juni 1873 laat hij zijn Brusselse vestiging definitief over aan P. Schyven. In 1875 verwerft J. Merklin hij de Franse nationaliteit. In 1884 koopt hij het brevet van Schmöle & Mols, en voorziet zijn instrumenten van electro-pneumatische tractuur volgens dit systeem. In 1899 gaat J. Merklin op rust in Nancy waar hij in 1905 overlijdt.

Bron: [Merklin, Joseph](#) | [Inventaris Onroerend Erfgoed](#)

Met de abten Franciscus Versteyle (1887-1897) en Quirinus Nols kende de abdij een heropleving en werden weer verfraaiingswerken uitgevoerd aan de kerk. In 1892 werden in de zijbeuken twee nieuwe eikenhouten altaren geplaatst: het altaar in de zuidelijke zijbeuk, opgedragen aan de Heilige Maagd, dat in de noordelijke zijbeuk aan de Heilige Norbertus⁶². In het noordelijke zijaltaar werd het schilderij 'Norbertus ontvangt het witte kleet van Maria' geïncorporeerd, dat via abt Franck in het bezit van de abdij kwam⁶³ en toegeschreven wordt aan Philippe de Champaigne (1602-1674). In het zuidelijke zijaltaar werd het schilderij 'Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaart' uit 1787 van de Antwerpse schilder Willem Jacob Herreyns (1743-1827) geïncorporeerd. Het werd vervaardigd in opdracht van abt Simon Wouters⁶⁴. Allicht bevonden beide schilderijen zich in de abdij(kerk) op het moment dat de altaren werden vervaardigd en werd de vormgeving van de altaren afgestemd op de doeken.

Even later, in 1896, werd in het noordelijke deel van de narthex een monument opgericht voor monseigneur Namèche, rector magnificus (1872-1881) van de Katholieke Universiteit Leuven, die zich na zijn emeritaat terugtrok in de Parkabdij en er overleed in 1893.

Toen het monument voor Mgr. Namèche opgericht werd, moet kanunnik Raymond Lemaire bezig geweest zijn met zijn studie over de romaanse abdijkerk⁶⁵ die leidde tot een herwaardering van die bouwfase. De narthex van de kerk werd zoveel als mogelijk in zijn romaanse staat hersteld en ontdaan van alle latere toevoegingen. Een foto uit 1918 toont de vrijgelegde toestand.

Afb. 32: altaren (1892) in de zijbeuken, met aan de noordzijde (links) 'De Maagd geeft het habijt aan de Heilige Norbertus' van Ph. de Champaigne en aan de zuidzijde (rechts) 'Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaart' van W.J. Herreyns - bron: KIK, nrs. b031932, b031931

⁶² Beide altaren werden verwijderd naar aanleiding van de grote kerkrestauratie in de jaren 1970. Dank aan Pater Jef Van Osta voor de informatie.

⁶³ KIK.

⁶⁴ Idem.

⁶⁵ LEMAIRE 1904.

Afb. 33: vrijgelegd romaans westwerk met zicht naar de zuidzijde, foto 1918 - bron: KIK, nr. 020222.

Vermoedelijk werd het schip naar aanleiding van die 'restauratie' opnieuw geschilderd. Een historische foto uit 1918, met perspectief op het koor en de noordelijke zijbeuk, toont deels natuurstenen parement - de romaanse bovendelen van de middenbeuk - en een grotendeels gepleisterd parement met geschilderde schijnvoegen en gehoopte gewelfribben, allicht bedoeld als referentie naar de oorspronkelijke romaanse toestand van de kerk.

Afb. 34: Kerkinterieur met perspectief op het koor en de noordelijke zijbeuk, 1918 - bron: KIK, nr. b020213.

Een aantal elementen vallen op. Eerst en vooral de preekstoel - 1771 gedateerd - die door abt Nols werd aangekocht en in de kerk werd geplaatst nadat jarenlang gepreekt werd van op de reliekentribune boven de biechtstoel van Bergé⁶⁶. Verder de houten lambrisering en de vele beelden die zich in de kerk bevinden: op sokkels tegen de pijlers van het schip, op de altaren, en tot slot in het hoogaltaar, waar Johannes de Evangelist en de Heilige Norbertus nog in de nissen staan.

⁶⁶ BERGE 1986: 129.

De 'restauratieoptie' voor de schildering van het interieur werd duidelijk niet gesmaakt: voor Frisque was de abdijkerk als "une église ordinaire de village"⁶⁷. In 1921 werd de kerk opnieuw geschilderd, vermoedelijk naar aanleiding van het 25-jarig jubileum van het abbatiaat van Quirinus Nols, zoals het opschrift op één der glasramen vermeldt. Een foto van na 1922, genomen door Fernand Béguin (1878-1944?)⁶⁸, toont de kerk met een compleet ander, veel weelderiger interieur dat getypeerd wordt door een natuursteenimitatie in de geest van de imitatieschilderingen die Bol in 1758 maakte in het koor. Het Mariabeeld met Jezus dat op de foto van 1918 nog op het neogotische altaar in de middenbeuk stond, is op een sokkel geplaatst tegen een pijler van de zuidelijke zijbeuk maar ook aan het hoogaltaar zijn wijzigingen aangebracht. In 1922 immers werd het altaar⁶⁹ aangepast: de oorspronkelijke tombe werd vervangen door een nieuwe die meer naar voor werd geplaatst, los van het tabernakel en de achterbouw. Sporen in de vloer duiden de oorspronkelijk afmetingen en locatie van het altaar nog aan. De oude marmeren altaartafel met 18de-eeuws profiel en de vergulde reliëfs op het altaar werden hergebruikt, en aangebracht op een nieuw altaar van dun, wit-grijs marmer. Frans Van den Eynde uit Leuven schilderde het houtwerk opnieuw in een imitatie van marmer. Hierbij werden de fries van de kroonlijst en de panelen op de basementen van de zuilen en pilasters in een donkere in plaats van bleke marmerimitatie geschilderd. De beelden van de Heilige Norbertus en Johannes de Evangelist⁷⁰ in de nissen werden verplaatst naar de altaren aan de ingang van het koor en vervangen door Maria en Jozef, zoals ze er vandaag nog staan.

Afb. 35: zicht op het koor na aanpassing van de altaartombe en de schilderwerken van 1922, foto 1942 - bron: KIK, nr. b031929.

⁶⁷ FRISQUE 1932: 63.

⁶⁸ Naams fotograaf die zich in 1921 in Leuven vestigde, cf. [Béguin, Fernand - FoMu \(atomis.be\)](http://Béguin.Fernand-FoMu(atomis.be))

⁶⁹ Het altaar werd onderzocht door het KIK in 1983, volgens rapport, bewaard in het Archief Onroerend Erfgoed.

⁷⁰ Het beeld van de Heilige Norbertus was in 1942 nog niet monochroom wit geschilderd en heeft daardoor aan expressiviteit ingeboet. Allicht geldt hetzelfde voor de andere beelden uit de reeks: de Heilige Johannes Evangelist, de Heilige Augustinus en de Heilige Gregorius.

Afb. 36: Kerkinterieur door Fernand Béguin, tussen 1922 en 1944 - bron: KIK, nr. b025304

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd de abdijtoren zwaar beschadigd door artillerie en waren herstellingen nodig. De toren kreeg in 1954 een nieuwe klok, en in 1965 nog één, 'Norbertus', gegoten in het atelier van Sergeys uit Leuven.

Vanaf 1970 tot 1989 liep een langdurig restauratieproject onder leiding van de Leuvense architect Frans Vandendael en professor Raymond M. Lemaire (1921-1997). Bedoeling was om de kerk in zijn 18de-eeuwse toestand te conserveren en te restaureren waar nodig, doch met respect van het door kanunnik Lemaire vrijgelegde romaanse westwerk, *"mits de toepassing van een minder overladen kleurharmonie."*⁷¹ In dat kader werd de 18de-eeuwse portiek aan de westgevel verwijderd en het romaanse portaal - dat achter de portiek bewaard bleef - opnieuw vrijgelegd. De witte monochrome schildering van het kerkinterieur gaat eveneens terug tot deze restauratiefase.

In 1985 beschadigde een smeulend vuur en vooral de warmte- en rookontwikkeling de afwerkingslagen van de gewelven en het Merklin-Schütze-orgel. Het koor bleef daarbij gespaard. De kerk werd in 1988 herschilderd maar het orgel bleef onhersteld en wacht nog steeds op restauratie.

In 2014 was het 100 jaar geleden dat de beiaard die ooit in de Parkabdij klonk en naar de Sint-Pieterskerk van Leuven verhuisde, door Duitse reservisten uit Neuss vernield werd tijdens de Grote Brand van 24 en 25 augustus. In 2016 tekenden Leuven en Neuss een samenwerkingsverband om een Vredesbeiaard in de abdijkerk van Park te realiseren. Gefinancierd door beide steden en via crowdfunding werd een replica gemaakt van de oorspronkelijke beiaard die 40 klokken telde. De Vredesbeiaard werd op 11 november 2018 feestelijk ingespeeld.

Afb. 37: De Vredesbeiaard van de abdij van Park, 2018 - bron: www.visitleuven.be

⁷¹ Universiteitsarchief Leuven, Archief Lemaire, map 657

2.6. Voorbereiding op een gefaseerde restauratie

Als voorbereiding op een gefaseerde restauratie werden volgende vooronderzoeken uitgevoerd:

- 2012: archeologisch vooronderzoek van de crypte en de sacristieën als voorbereiding op de installatie van vloerverwarming - Studiebureau Archeologie
Het onderzoek toont bracht muurresten van de romaanse kerk aan de oppervlakte.
- 2013: Bouwhistorisch onderzoek - Arter
- 2013: stratigrafisch onderzoek - Bernard Delmotte
Het onderzoek toont aan dat op diverse plaatsen nog sporen van onderliggende verflagen aanwezig zijn.
- 2013: Vernieuwing van de verwarming (systeem Mahr)
- 2013: plaatselijk herstel daken en goten
- 2013-2017: onderzoek van de standzekerheid van de kerk - Triconsult
De scheurvorming in de gewelfschalen is grotendeels toe te schrijven aan de funderingen en vervorming van ondergrond tijdens en na de bouw en diverse verbouwingen van de kerk. Bijkomende fundering wordt niet nodig geacht. Wel moeten de scheurmetingen in de doopkapel en een mogelijke zetting van de noordwestelijke hoek van de toren opgevolgd worden. Een consoliderende injectie van de gevels tegen opstijgend vocht en om de krachtswerking te verbeteren is raadzaam.
- 2014: historisch vooronderzoek orgelrestauratie - studiebureau SPECTRUM
- 2017: vernieuwing van de verlichting
- 2018: reconstructie van de historische beiaard of 'Vredesbeiaard'
- 2018: archeologisch vooronderzoek van de oostvleugel in het kader van de plaatsing van een lift - Lisa Van Ransbeeck
- 2021: preliminair materiaal-technisch onderzoek van het meubilair van Bergé en de kerk in het kader van een reconstructie van het priesterdoksmaal van Jacques Bergé - Charles Indekeu m.m.v. Martijn Remmen

2.7. Bibliografie

BAISIER C. en VAN LANI S., *Met zicht op de Abdij van Park: de iconografie van de abdij van Park*, Heverlee, 2003.

BERGE, W., *Jacques Bergé, Brussels beeldhouwer 1696-1756* (Verhandelingen van de Koninklijke academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, 41), Brussel, 1986

Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in Vlaanderen. Architectuur, 1, Provincie Vlaams-Brabant, Arrondissement Leuven, s.l., 1971: 130-141

DELMOTTE B., *Vooronderzoek Sint-Jan-Evangelistkerk, Heverlee. Stratigrafisch onderzoek*, 2013.

DOPERE F., *De abdij van 't Park te Heverlee. Op zoek naar de middeleeuwse abdij. Bijdrage van de studie van de steenhouwtechnieken, onuitgegeven bijdrage*, 2016.

DOPERE F., *Dater les édifices du moyen-âge par la pierre taillée*, Bruxelles, 2018.

FRISQUE, E., *Abbaye du Parc-Le-Duc Louvain. Vade-mecum du visiteur avec plans et dessins*, 1932, Leuven.

GRAMAYE, J.B., *Antiquitates Illustrissimi ducatus Brabantiae*, Leuven/Brussel, 1708

JANSEN, J.E., *L'abbaye nobertine du Parc-le-Dux; Huit siècles d'existence 1129-1929*, Mechelen, 1929

KLINCKAERT, J., SUENENS, K. en VAN LANI S., *De abdij van Park in Heverlee. Erfgoedsite en museum*, in: OKV. *Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen*, 2008, p. 1-41.

LEMAIRE, R. (kan.), "L'Eglise du Parc", in: *Bulletin des Métiers d'Art. Pour la propagation des principes rationnels de l'architecture et des arts décoratifs* 4 (1904) 3: 65-79

LEMAIRE, R. (kan.), « A l'abbaye du Parc », in : *Bulletin des métiers d'Arts*, 1905 : 257-260

LEMAIRE, R. (kan.), *De Romaanse Bouwkunst in de Nederlanden*, Leuven, 1954: 195-206

RAYMAEKERS, *Recherches historiques sur l'ancienne abbaye du Parc*, Leuven, 1858

ROMBOUTS, L., *De vredesbeiaard van de Abdij van Park. Zoektocht naar een verloren klank*, Averbode, 2019

SANDERUS, A., *Chorographia sacra Brabantiae*, Den Haag, 1726-1727

VAN AERSCHOT, S., "Geboden toegang. De abdij van Park in Heverlee", in: *Monumenten en Landschappen* (1987) sept-okt: 49-57

VAN EVEN, E., *Louvain dans le passé et dans le présent*, Leuven, 1895

Geraadpleegde archieven

Leuven, Universiteitsarchief, Archief van Raymond Lemaire, map 657-660-661

Archief Onroerend Erfgoed Leuven, Parkabdij

3. INVENTARISATIE HUIDIGE TOESTAND⁷² EN TOESTANDSRAPPORT⁷³

3.1. Context/omgeving

De abdij van Park is gelegen in de vallei van de Molenbeek ten zuiden van Leuven, in de vork van de spoorlijnen Leuven-Tienen en Leuven-Ottignies. Het huidige domein van de abdij ligt deels in de deelgemeente Heverlee en deels in de voormalige gemeente Korbeek-Lo, waarvan bij de gemeentefusies in 1976 een deel bij Leuven gevoegd werd. Ten zuiden van de abdij liggen vier vijvers en een leibeek die uitmondt in de Molenbeek.

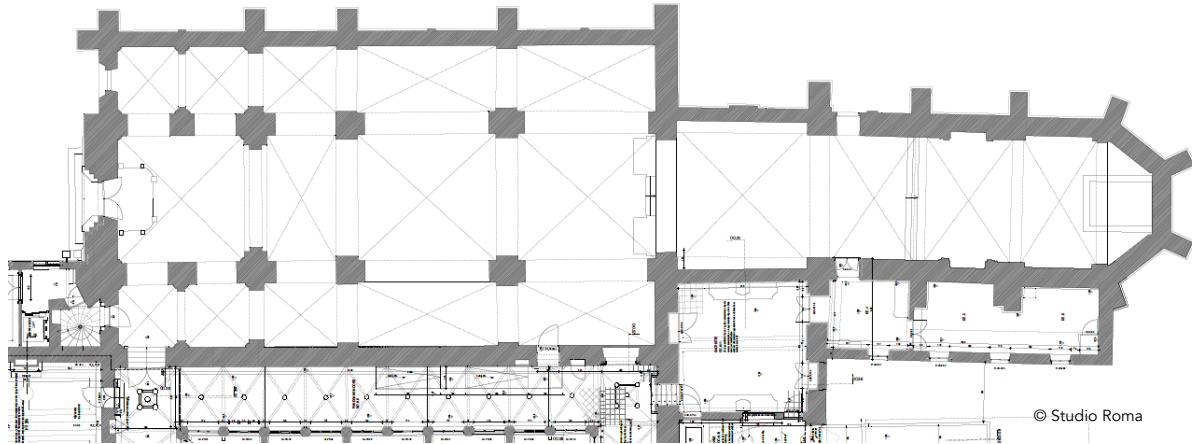
De abdijkerk ligt in het noorden van de ommuurde abdijsite. Ze wordt aan de zuidzijde begrensd door het klooster en de abtswoning. Ten westen van de kerk, aansluitend bij de gevel en langsheen de kerkweg, ligt het locutorium. Ten noorden van de kerk strekt zich het ommuurde kerkhof uit, in het oosten de abdijsite.

⁷² Erfgoedkenmerken en erfgoedelementen worden in vet aangeduid.

⁷³ Het inspectieverslag van Monumentenwacht is opgenomen als bijlage. In onderstaande beschrijving worden de belangrijkste aandachtspunten per onderdeel opgenomen in grijs, aangevuld met eigen bevindingen en vaststellingen.

3.2. Extérieur

Als **kruisbasiliek** opgevatte **abdijkerk**, opgetrokken in **ijerzandsteen**, **Doomikse kalksteen**, **Maaskalksteen**, **witte kalkzandsteen** en **baksteen**.

De plattegrond ontplooit een lang **koor** van **vier traveeën** met **driezijdige koorsluiting**, een **zuidtransept** dat dienst doet als **sacristie** en **hulpsacristie**, een **driebeukig schip** van **drie onregelmatige traveeën** en een **westwerk** van **twee traveeën** waarboven een **ingebouwde, vierkante westertoren** met **lantaarn**. Het geheel is gevat onder een **zadeldak** met **zolderluiken** onder **zadeldak**, een **klokkenruiter** aan de viering en **schild** met **smeedijzeren kruis** aan de oostzijde.

Volledig in **kalkzandsteen** opgetrokken **westgevel**, door middel van **pilastervormende steunberen** geleed en getypeerd door een **laat-13de-eeuwse onderbouw** in **romaanse stijl** en een **classicistische bovenbouw** met **elegante toren**. Centraal **rondboogportaal** met **geringde zuiltjes**, voorzien van **knoopkapitelen** en **omlopende rondstaven** in **Doomikse kalksteen**, en een **gelijkaardig doch kleiner zijportaal** aan de noordzijde - heden gedicht, in het **boogveld** voorzien van een **driepas** en dienst doend als achtergrond voor een grafteken met **Calvariekruis**. **18de-eeuwse kerkpoort** met behouden **hang- en sluitwerk** en bijzondere **slotplaat** met het **wapen** en **devies** van abt **Alexander Sloomans**. Beide rondboogportalen worden bekroond door een **classicistisch venster**, gevat in een **plattebandomlijsting** met oren en getopt door een **fronton**: het **rondboogvenster** boven het hoofdportaal met **gebogen fronton**, het **steekboogvenster** boven het zijportaal met **driehoekig fronton**. Twee als **pseudovoluten** uitgewerkte gevelfronten onttrekken de daken van de zijbeuken aan het zicht en vormen de overgang naar de **toren**, aangezet door een **zwaar geprofileerd hoofdgestel**.

De **toren** wordt **verticaal geleed** door **pilasters** waarbinnen **verdiepte muurvlakken** met aan elke zijde twee **rondboogvormige galmgaten** met **balustrade**. De **torenspts** met **leien klokdak** is aan elke zijde voorzien van een **torenuurwerk** met **wijzerplaten** in **oeuls-de-boeuf** onder een **vergulde vaas** en wordt getopt door een **dubbele octogonale lantaarn** met **klokdak**: de onderste - opengewerkt, met **borstwering** en met **rondboogluiken** in het dak - waarin de Vredesbeiaard, en de tweede erboven met **luiken** en bekroond door het **kruis** met **windhaan**.

Door stevige **steunberen** gestutte **noordelijke zijgevel**, met een **parement** van verschillende **steensoorten**: ijzerzandsteen als getuige van de romaanse periode, kalkzandsteen voor de 17de- en 18de-eeuwse muurdelen en baksteen voor het invulmetselwerk. Op een **rondboograam** en een in **hardsteen** gevat **18de-eeuwse oculus** na, **gesloten gevelvlak** ter hoogte van het **romaanse westwerk**, getypeerd door **lisenen** en **blindbogen**. In het schip: hoge **steekboogvensters** met **plattebandomlijsting** en **waterlijst**, zo ook in de eerste travée van het koor die oorspronkelijk tot het transept behoorde en waaraan nog een **rondboog** in **ijzerzandsteen** refereert. Daarnaast, **steekboogvensters** met **ijzerzandstenen negblokomlijsting**, ingeschreven in een **boogveld** van **ijzerzandsteen** - resten van de **romaanse roosvensters** die het koor verlichtten. In de **bakstenen onderbouw**: **ijzerzandstenen plint**, diverse **sporen van muuropeningen** en **constructieve onderdelen in ijzerzandsteen**. Het koor op **ijzerzandstenen plint** wordt afgesloten door een **driezijdige koorafsluiting** in **kalkzandsteen** met **sporen van gedichte, hoge rondboogramen**. Hetzelfde is te zien in de **zuidgevel** van het koor, hier evenwel met **romaanse boogfries** onder de daklijst en een **18de-eeuwse** aangebouwde **sacristie** onder **leien lessenaarsdak** die getypeerd wordt door een **hoge kalkzandstenen plint** waarboven **licht getoogde vensters** met **trapeziumvormige sluitsteen** en **diefijzers**.

Zuidelijke transeptarm, afgedekt door een **leien zadeldak** met **wolfseind** en gekenmerkt door een **parement** van **ijzer- en kalkzandsteen** die de aangepaste gevelstructuur leesbaar maakt: **sporen** van **romaanse rondboogopeningen** en **dito oculi** en **18de-eeuwse steekboogvensters** op de verdieping. Volledig bewaarde **kopse gevel** in **romaanse stijl**, zoals zichtbaar in het interieur.

3.3. Interieur

Volledig **gepleisterd** en monochroom wit geschilderd **westwerk** met behouden **romaanse vormgeving**, getypeerd door **roosvensters**, **gordelbogen**, **gebundelde colonetten** met **decoratieve voet** (deels afgekapt) en naar de gotiek neigende **kruisgewelven** en schuchtere **spitsbogen**. Centraal een door **lonische zuilen** van **gemarbreerd hout** ondersteund **doksaal** met **vlakke overwelling** en voor de westtoegang een **18de-eeuwse houten portaal** met **zijdeuren** en **dubbele deur onder fronton**. Aan weerszijden van het portaal: **wijwatervaten van blauwe hardsteen**. Aan de noordzijde: **monument voor Mgr. Namèche**. Aan de zuidzijde: een **korfboogvormige muuropening** met **paneeldeur** naar de pandgang en in de hoek, de **17de-eeuwse deur** met behouden **accoladevormig hangwerk** die naar het doksaal en het locutorium leidt. **Doksaal** met **fraai gesculpteerde houten balustrade** en een in 1852 door **Merklin-Schütze** geplaatst **orgel**, waarin delen van één of meerdere **oudere orgel(s)** hergebruikt werden. **Tegelvloer** van **grijze en blauwe hardsteen** in **ruitpatroon**.

De westgevel aan weerszijden van het portaal vertoont barsten en sporen van vocht.
De kapitelen onder het doksaal vertonen sporen van aantasting door kleine klopkever.
Het orgel is half gedemonteerd en dringend aan restauratie toe.

Gestuct en wit geschilderd, **drie traveeën** tellend **schip** - in de overgang met het koor "**1729**" gedateerd - met een **brede middenbeuk** en twee **smalle zijbeuken** die van elkaar gescheiden zijn door middel van een **rondboogarcade** met **vierkante pijlers** waartegen in de middenbeuk **Dorische pilasters** staan die de **gordelbogen**, de **scheibogen** en de **ribben** van de **kruisgewelven** opvangen. De pilasters tegen de buitengevels in de zijbeuk zijn voorzien van een **Korintisch kapiteel** en vangen de sterk geprononceerde gewelfribben op. Alle dragende elementen zijn voorzien van een **gestuct spiegeldecor**. De **steekboogvensters** met **eenvoudig glas-in-lood** van **1922** zijn gevat in een **geriemde spiegelboogvormige omlijsting** met **oren** en een **siermotief van gekruiste palmtakken in een lauwerkrans** in het boogveld. De oost- en westwanden van de zijbeuken hebben **stucijsten** die refereren aan de **romaanse oculi** en **rondbogen** in de gewezen transepten.

De noordelijke zijgevel vertoont sporen van vocht.

In de oostgerichte binnengevel van de noordelijke zijbeuk zijn barsten zichtbaar.

Tegen de westwanden van beide zijbeuken: een **biechtstoel**, gecombineerd met een **reliëkentribune** (noord) en een **preekstoel** (zuid), tussen **1720** en **1730** vervaardigd door **Jacques Bergé** en tegen de buitenmuren twee schilderijen uit **Verhaegens reeks met scènes uit het leven van Sint-Norbertus**.

De gecombineerde biechtstoelen vertonen sporen van aantasting door grote klopkever.

Tegen de pijlers van het schip: aan de noordzijde de '**1771**' gedateerde **preekstoel** en aan de zuidzijde een eenvoudig (19de-eeuws?) **altaar** van **rood geaderd en zwart marmer** met een altaartafel op **Korintisch zuilen** en erboven een **18de-eeuwse houten nis** op sokkel waarin **beeld van de H. Quirinus**.

De onderdelen tegen het klankbord van de preekstoel zijn aangetast door kleine klopkever

Een **paneeldeur** in **geprofileerde houten omlijsting** leidt naar de belendende pandgang.

In de overgang met het koor en voorafgegaan door twee **hardstenen treden**: twee **houten altaren**, tussen **1720** en **1730** vervaardigd en toegeschreven aan **Jacques Bergé** en **geschilderd** in een imitatie van **Carraramarmer**.

De altaren vertonen opstuwende verflagen.

Tegelvloer van **grijze en blauwe hardsteen** in **ruitpatroon**.

Langgerekt koor met ongelijke traveeën, gemarkeerd door de **gordelbogen** op **voluutconsoles** en **consoles** met **pseudo-astragaal** en door de **geprononceerde gewelfribben**, in de kruin gevat in een **vierkant** met **schijfmotief** op de kruisingen. **Steekboogvensters** met **eenvoudig glas-in-lood** in een **geriemde spiegelboogvormige omlijsting** met **oren** en in het boogveld van de smalle traveeën een **siermotief** van gekruiste **palmtakken** in een **lauwerkrans**. **Decoratief glas-in-lood** met **gestileerde wapens** en **medaillons**.

De noordelijke zijgevel vertoont sporen van vocht ter hoogte van de ramen. Het metselwerk van de gewelven en de gordelbogen vertonen basten en scheuren⁷⁴.

Uit 1720-1730 stammende, volledig omlopende **houten lambrisering** met geïncorporeerd **koorgestoelte**, **marmeren mausoleum** met nagelvast **beeldhouwwerk** voor de overleden abten, een **houten abtstroon** met nagelvast **beeldhouwwerk** en **dito panelen** met **snijwerk** - alle door **Jacques Bergé** vervaardigd - en in de lambrisering bevestigde² **schilderijen** van **Pieter Jozef Verhaghen** die **scènes uit het leven van Sint-Norbertus en Christus** verbeelden, respectievelijk in het eerste koorgedeelte - ter hoogte van het koorgestoelte - en in het tweede koorgedeelte aan weerszijden van het hoogaltaar. Dat **architecturaal opgevatte altaar**, eveneens een werk van **Jacques Bergé**, neemt de gehele apsis in en wordt gekenmerkt door een nagelvast centraal **altaarstuk** van **Johannes Erasmus Quellinus**, '**De aanbidding van de herders**', geflankeerd door twee **nissen** voor heiligenbeelden en voorafgegaan door een **marmeren altaar** uit 1922 met **18de-eeuws snijwerk**, **marmeren altaartafel** en **tempelvormig tabernakel**. Het hoogaltaar is uitgevoerd in **hout** en werd in **marmerimitatie** geschilderd, net zoals de **lambrisering** en de **abtstroon** in het tweede koorgedeelte. **Houten consoles** doen dienst als steun voor **koperen kandelaars**.

De lambrisering en onderdelen van het hoofdaltaar vertonen aantasting door kleine klopkever. De lambrisering, het koorgestoelte, twee sedilia en de sokkels vertonen aantasting door grote klopkever.

Veelkleurige marmeren tegelvloer met **geometrische patronen** - in het priesterkoor in **bruin-rood** en **wit** met geïntegreerde toegang tot de **crypte** en ter hoogte van het koorgestoelte in **wit, grijs** en **zwart** - met aan het begin en het einde van het koorgestoelte **twee** geassorteerde vaste **marmeren lezenaars**.

⁷⁴ Zie ook TRICONSLUIT, Heverlee, Sint-Jan-Evangelistkerk. Vooronderzoek standzekerheid, onuitgegeven studie, 2017.

In de zuidelijke koormuur: doorgang naar de **hulpsacristie** - een kleine rechthoekige (circulatie)ruimte - ingericht in een vroegere zijkapel van het romaanse transept, met aan de sacristiezijde een vroeg-gotische **korfboogdeur** in **fraai gesculpteerde kalkzandstenen omlijsting** en volledig met **18de-eeuws houtwerk betimmerd**. Aan de oostzijde: doorgang naar de **18de-eeuwse uitbreiding** van de hulpsacristie. Aan de westzijde: toegang tot de eigenlijke sacristie. **Hardstenen tegelvloer**.

In de **sacristie**, die in het tweede kwart van de 18de eeuw werd ingericht in het voormalige transept, zijn van de romaanse schil geen sporen meer te zien: het geheel werd rondom voorzien van een **houten lambrisering** met **geïncorporeerde schilderijen op doek** (E. Smeyers), **houtsnijwerk** en **schilderingen op paneel** (P. Pourbus) boven de nagelvaste **sacristiekasten** met **tabernakels**. De kamer wordt verlicht door **steekboogramen** met **glas-in-lood** waarin medaillons met voorstelling van een kelk en monstrans met hostie, symbolen voor de eucharistie.

De lambrisering in de sacristie vertoont sporen van grote klopkever.

Doksaal en **zolders**, bereikbaar via een **16de-eeuwse kalkzandstenen spiltrap** in de zuidwestelijke oksel van het westwerk en het locutorium. Een steektrap met treden van **hergebruikte hardstenen grafstenen** verleent toegang tot de verdieping van de narthex met doksaal en de zolderruimte boven de kerk. Daar, ter hoogte van de zolders van de zijbeuken: prachtig bewaarde **buitengevel** van de **romaanse kerk**, getypeerd door **gedichte rondboogvensters**, **lisenen** en **blindbogen**. **Hetzelfde** op de zolder van de noordelijke zijbeuk, waar op de westgevel de **aftekening** van het vroegere **lessenaarsdak** nog goed zichtbaar is en zich de **blaasbalg** van het **Merklin-Schütze orgel** bevindt. De zolder boven de middenbeuk, het koor en de zuidelijke transeptarm toont een goed bewaard **18de-eeuws eikenhouten dakspant** met **klokkenruiter**. In het transept is de bewaarde **romaanse kopse muur** in **ijzerzandsteen** nog goed zichtbaar.

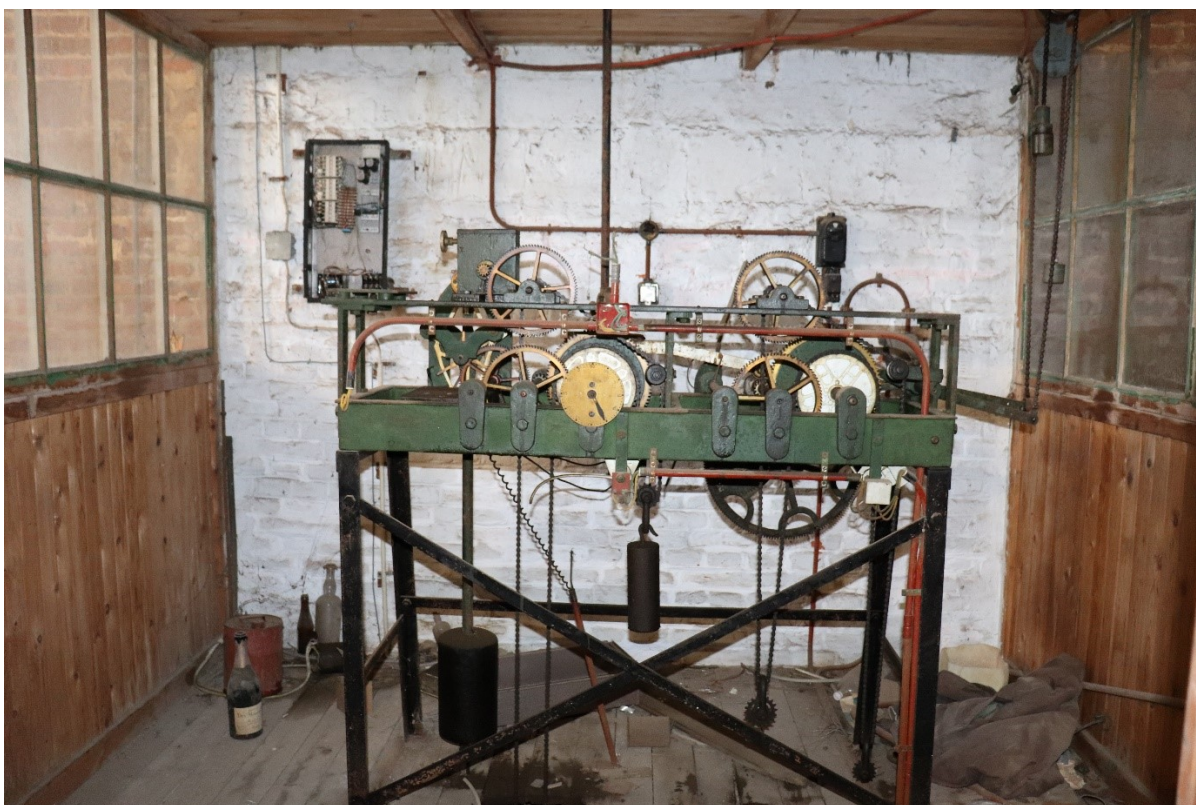
Aan de westzijde: toegang tot de **toren** waarin het **mechanisme van het torenuurwerk**, een indrukwekkende **klokkenstoel** met **klokken** en de **Vredesbeiaard** ter hoogte van de **lantaarn**.

Scheurvorming in de muur tussen het doksaal en de zolder van de noordzijde van de narthex.

3.4. Cultuurgoederen

Volgende roerende goederen worden met de goedkeuring van dit beheersplan erkend als cultuurgoed:

1. Sacristiekast, hout, 1701-1710 - vanuit de oude naar de nieuwe sacristie gebracht

2. Heilige Johannes Evangelist, monochroom overschilderd hout, Jacques Bergé, 1728 - aangekocht door abt De Waerseghere (bron: W. Bergé 1986)

3. Heilige Norbertus van Gennepe, monochroom overschilderd hout, Jacques Bergé, 1728 -
aangekocht door abt De Waerseghere (bron: W. Bergé 1986)

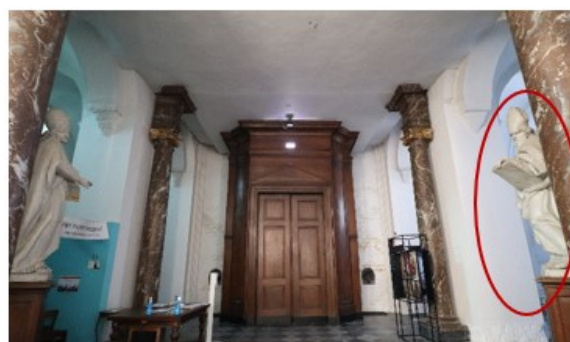

4. Sedilia (4 banken, 8 krukken), Jacques Bergé, 1730 - aangekocht door abt De Waerseghere (bron: W. Bergé 1986)

5.

6. Heilige Augustinus, monochroom overschilderd hout, Jacques Bergé, 1732 - aangekocht door
abt De Waerseghere (bron: W. Bergé 1986)

7. Heilige Gregorius de Grote, monochroom overschilderd hout, Jacques Bergé, 1732 - aangekocht door abt De Waerseghere (bron: W. Bergé 1986)

8. Twee in de zijbeuken hangende schilderijen uit de reeks met scènes uit het leven van de Heilige Norbertus, olieverf op doek, Pieter Jozef Verhaghen, 1775-1782 - aangekocht door abt Generé (bron: J.E. Jansen 1911, W. Bergé 1986)

9. Kruis en kandelaars (4 kleine en 6 grote), koper, 18de-eeuws - maken deel uit van de aankleding van het hoofdaltaar

4. ERFGOEDWAARDEN

De oude gebouwen van de abdij van Park werden op 8 maart 1940 bij koninklijk besluit als monument beschermd omwille van hun artistieke, oudheidkundige of geschiedkundige waarde. Twee jaar later, op 8 juli 1942, volgde de bescherming als landschap, omwille van de esthetische waarde. Die bescherming werd op 16 februari 2007 bij ministerieel besluit uitgebreid omwille van de esthetische, historische, natuurwetenschappelijke en sociaal-culturele waarde.

De abdijkerk Sint-Jan-Evangelist wordt door al deze beschermingen gevat. Binnen dit beheersplan worden echter enkel de erfgoedwaarden van de monumentbescherming van 8 maart 1940 in beschouwing genomen. De erfgoedwaarden in dat beschermingsbesluit werden niet gemotiveerd. Op basis van het onderzoek dat gevoerd werd in het kader van dit beheersplan kunnen de erfgoedwaarden voor de kerk met belendende sacristie als volgt gemotiveerd worden:

4.1. Geschiedkundige waarde

Norbertijnenabdij die in 1128 onder impuls van hertog Godfried met de Baard op diens jachtdomein in Vinckenbosch bij Leuven gesticht werd door Walterius, abt van Sint-Martin in Laon. Na confirmatie en toestemming van de bisschop van Luik in 1131, werd een eerste kerk opgericht, allicht met bouw materiaal van het voormalige jachtslot. Als middelpunt van het spirituele en dagdagelijkse leven op de site, zou de kerk representatief worden voor de hoogtes en de laagtes die de abdij maar ook de haar omringende maatschappij doorheen de eeuwen kende.

Te klein geworden voor de groeiende geloofsgemeenschap, nam abt lwein van Bierbeek (1212-1226) in 1225 het initiatief voor de bouw van een nieuwe kerk in romaanse stijl. Nadat het koor en het transept werden gewijd in 1228, viel de bouw van de kerk stil ten voordele van de uitbreiding van het klooster. Pas in 1296 werd de abdijkerk voltooid. Ze zou vier eeuwen lang quasi ongewijzigd blijven, terwijl de abdijgebouwen aangepast werden, bezittingen uitgebreid en parochies in een ruime regio bediend. In tussentijd werd de kerk decoratief geschilderd en ingericht met de meest kostbare liturgische objecten, kunstwerken en meubilair.

In het licht van de Contrareformatie en onder de gunstige financiële en politieke omstandigheden tijdens het abbatiaat van Johannes Drusius (1601-1634), kende de abdij vanaf het begin van de 17de eeuw een spirituele en culturele bloeiperiode die zich ook vertaalde in een aanpassing van de kerk. De beslotenheid van het romaanse kerkgebouw strookte immers niet met de nieuwe liturgie, waarin de glorie van het geloof vooropstond. Het koor werd uitgebreid, door grote ramen verlicht en van een somptueus barokaltaar voorzien en de kerk werd met nieuw meubilair en kunstwerken gestoffeerd. Drusius' opvolgers - Johannes Masius (1634-1647) en Libertus de Pape (1647-1682) - hielden dit élan aan en lieten eenzelfde wind waaien door de kloostergebouwen en het hoevecomplex. Die bouwactiviteit zou een hoogtepunt kennen tijdens het abbatiaat van Hiëronymus de Waerseghere (1719-1730). Hij had zich de verfraaiing van de abdijsite tot doel gesteld en maakte er een haast prinselijk goed van; een trend die gevolgd zou worden door veel andere abten elders vanaf het midden van de 18de eeuw. Bijgestaan door lekenbroeder-bouwmeester Antoon Theys en na de Waersegheres

overlijden voortgezet door abt Alexander Sloomans (1730-1756) onderging de abdijkerk een ware metamorfose waarbij nagenoeg alle sporen van de romaanse kerk werden weggevaagd en de kerk een classicistisch bedehuis werd: ruim en licht, rijkelijk en in stijl door toonaangevende kunstenaars en ambachtslui aangekleed, en voorzien van een toren met een uitmuntende beiaard die in de ruime omgeving zijn gelijke niet kende.

Het politieke klimaat vanaf het laatste kwart van de 18de eeuw en de Franse Revolutie, maakten een einde aan het voorspoedige abdijleven en zouden leiden tot de opheffing van de abdij en de openbare verkoop van de gebouwen in 1796. Hoewel de aanduiding tot parochiekerk in 1803 en de heroprichting van de abdij in 1836 de redding van de abdij betekenden, kon niet verhinderd worden dat in tussentijd een groot deel van de interieurinrichting van de kerk - met name van het schip - moest verkocht worden. De heropleving van de abdij vanaf het midden van de 19de eeuw zou daar weinig verandering in brengen, op de plaatsing van een nieuw orgel en twee zijaltaren na.

Desalniettemin vormen de abdijkerk en de abdij van Park een uitzonderlijk, goed bewaard, representatief en authentiek ensemble dat getuigt van een zeer rijke geschiedenis die opklimt tot de 12de eeuw.

4.2. Artistieke waarde

Doorheen de eeuwen werden kosten noch moeite gespaard om de abdij en haar kerk in te richten. Buiten de objecten met grote liturgische waarde - vaak bewaard in kostbare en kunstig bewerkte schrijnen of vervaardigd uit waardevolle materialen - bleven in de abdijkerk en de aanpalende sacristie een aantal kunstwerken bewaard van een hoge artistieke waarde.

In de eerste plaats is er het totaalkunstwerk dat de vermaarde Brusselse beeldhouwer Jacques Bergé (1696-1756) in de jaren 1720 en 1730 voor de kerk maakte in opdracht van abt Hiëronymus de Waerseghe: het hoogaltaar, het mausoleum van abten, de abtstroom, de lambriseringen met gesculpteerde panelen, het koorgestoelte, de lezenaars en de sedilia in het koor, maar ook de houten zijaltaren aan de ingang van het koor, vier levensgrote heiligenbeelden en de biechtstoelen, gecombineerd met preekstoel en reliekentribune zijn van zijn hand. Ze vormen een uitzonderlijk 18de-eeuws totaalkunstwerk met een iconografie die getuigt van geestelijke rijkdom, een hoge artistieke kwaliteit en een stijleenheid die het geheel tot een homogeen ensemble maakt. Een aantal elementen van dit totaalkunstwerk werd aangepast en herschikt in de 19de of begin 20ste eeuw. Daarnaast is het ensemble niet alleen het grootste dat Bergé realiseerde, maar bewaart de abdijkerk van Park ook het grootst aantal werken van Bergé op één en dezelfde plaats. Het behoud in zijn oorspronkelijke context is bovendien waardeversterkend voor kerk en sculpturaal ensemble. Dat maakt het tot een zeldzaam, authentiek en representatief geheel.

Een gelijkaardige motivering geldt voor de in de loop van de 19de of 20ste eeuw herschikte schilderijenreeks die de abdij bewaart van Pieter Jozef Verhaghen (1728-1811). In opdracht van abt François Generé (1762-1778) maakte hij vierentwintig werken voor de abdij, waarvan er tien in de abdijkerk hangen: vier scènes uit het leven van Christus, geschilderd tussen 1774 en 1777, en zes scènes uit het leven van de Heilige Norbertus, vervaardigd tussen 1775 en 1782. Niet minder dan een vijfde van Verhaghens oeuvre was bestemd voor de abdij van Park, waarmee hij een nauwe band had, gezien

zijn zoon Joris Jozef er intrad en abt zou zijn van 1840 tot 1841. In het oeuvre dat hij voor de parkabdij realiseerde, is Verhaghens stijlevolutie te zien. Daarbij valt een verrijking van coloriet en lichtspel op en de ontwikkeling van een grotere artistieke persoonlijkheid. Ook voor Verhaghen geldt dat het grootste deel van zijn oeuvre in de Parkabdij bewaard wordt en ook hier is de bewaring in hun oorspronkelijke context waardeersterkend, zowel voor de schilderijen al voor het gebouw.

Naast de ensembles van Jacques Bergé en Jozef Verhaghen bezit de abdij nog andere kunstwerken van hoge artistieke kwaliteit die in opdracht van diverse abten in de loop der eeuwen voor de kerk of de sacristie vervaardigd werden, waaronder werk van Frans I Pourbus (1545-1581), Philippe de Champaigne (1602-1674), Jan Erasmus Quellinus (1634-1715), Egidius Joseph Smeyers (1694-1771) en Willem Jacob Herreyns (1743-1827). Maar ook het orgel van Merklin-Schütze dat in 1853 in de kerk gebouwd werd - allicht met hergebruik van ouder kastdelen en pijpwerk - getuigt van een belangrijke artistieke waarde. Samen versterken deze kunstwerken de artistieke waarde van de kerk.

4.3. Oudheidkundige waarde

Architectuurhistorisch en archeologisch interessante abdijkerk die in drie bouwfases ontstond en waaraan een primitieve kerk voorafging die in 1131 werd opgetrokken, allicht met hergebruikt bouw materiaal van de hertooglijke residentie aldaar. Die primitieve kerk bleef nog lang na de bouw van de eigenlijke abdijkerk bestaan, meer bepaald als schip bij het romaanse koor en transept uit 1228, tot het in 1280 werd afgebroken om de romaanse kerk te vervolledigen met een schip en een westwerk dat in 1296 voltooid was. Die romaanse kerk, met in de narthex een schuchter gebruik van gotische vormen in bogen en overwelling, bleef gedurende vier eeuwen nagenoeg onveranderd, op een gotisch raam in de narthex na, tot in 1628, toen het koor opengewerkt en uitgebreid werd en binnenin in barokstijl aangekleed. Een eeuw later, in 1728, werd de kerk volledig in classicistische stijl verbouwd, kreeg ze een elegante toren en werden nagenoeg alle romaanse sporen in het interieur weggekapt of verborgen achter classicistisch stucwerk en wandbeschoot. De groeiende aandacht voor archeologie als wetenschap in de tweede helft van de 19de eeuw en een herwaardering van de romaanse architectuur zouden niet alleen leiden tot doorgedreven historisch onderzoek van de abdijsite en archeologische opgravingen - maar ook tot een restauratie van de abdijkerk onder leiding van Kanunnik Lemaire in het begin van de 20ste eeuw. Daarbij werd de narthex zoveel als mogelijk in zijn oorspronkelijke romaanse staat hersteld. De vrijlegging van het romaanse portaal volgde in het laatste kwart van de 20ste eeuw.

De sequens van bouwfases van de kerk is duidelijk afleesbaar in de gevels: enerzijds door stijlkenmerken - romaanse portalen, blindbogen en lisenen, en classicistische steekboogvensters -, anderzijds door het materiaalgebruik: de ijzerzandsteen verwijst naar de 13de-eeuwse romaanse periode, Gobertangestein naar de aanpassingen en uitbreidingen van het koor in 1628, en de recht gekapte Ledestein naar de 18de-eeuwse aanpassingen. Ook in het interieur bevinden zich - naast het vrijgelegde romaanse westwerk - nog sporen van de romaanse bouwperiode, meer bepaald op de zolder boven de zijbeuken, waar de oorspronkelijke romaanse lichtbeuk met rondbogen, blindbogen en lisenen perfect bewaard bleef.

Daarnaast tonen opgravingen aan dat het bodemarchief rijk is aan sporen uit de romaanse periode. Van de primitieve, 12de-eeuwse kerk werden vooralsnog geen archeologische resten teruggevonden.

5. BEHEERSVISIE EN DOELSTELLINGEN

Onderstaande beheersdoelstellingen vloeien voort uit het onderzoek in situ, de inspectierapporten van Monumentenwacht (dd. 06/07/2005 (interieur) en 20/07/2016), het kerkenbeleidsplan van de Stad Leuven (2017) en de vooronderzoeken die uitgevoerd werden in het kader van de interieurrestauratie van de kerk (zie 2.6. Voorbereiding op een gefaseerde restauratie).

5.1. Basisprincipes

Elke bescherming als monument heeft tot doel om het gebouw en de goederen die er integrerend deel van uitmaken, zo goed mogelijk over te leveren aan toekomstige generaties. Het begrip 'bescherming' moet daarbij heel letterlijk genomen worden: de eigenaar is gehouden het monument te beschermen tegen beschadiging, vernieling en verwaarlozing (passief behoud) door middel van regelmatig onderhoud en herstel (actief behoud). In dat onderhoud en herstel moet de eigenaar rekening houden met de erfgoedwaarden, de erfgoedkenmerken en de erfgoedelementen die aan de basis lagen van de bescherming en die beschreven worden in de hoofdstukken 3 en 4 van dit beheersplan.

De instandhouding van de decoratieve en constructieve elementen van exterieur en interieur en van de cultuurgooederen dient te gebeuren door middel van vakkundig onderhoud en conserverende ingrepen. Bewaren gaat daarbij boven vernieuwen. De inspectieverslagen en aanbevelingen van Monumentenwacht zullen daarbij richtinggevend zijn.

Elke ingreep dient de beschermde erfgoedkenmerken en -elementen te respecteren en te ondersteunen. Ze moeten een meerwaarde vormen voor de erfgoedwaarden van de kerk en mogen de draagkracht van het beschermde monument niet overschrijden. Ingrenen, verbouwingen en aanpassingen die onoordeelkundig of onherroepelijk zijn of die een verlies van de beschreven en gemotiveerde erfgoedwaarden impliceren, zijn niet toegestaan. Ingrenen worden in (voor)overleg met Onroerend Erfgoed of met de bevoegde Onroerenderfgoedgemeente besproken. Elke beheersdaad vraagt om een geïntegreerde en duurzame aanpak, waarbij de impact wordt afgetoetst aan de volledige site, in al zijn componenten: archeologisch, gebouwd en landschappelijk erfgoed.

5.2. Parochiekerk en abdijkerk, gebruikt voor de eredienst

In het Kerkenbeleidsplan van de Stad Leuven blijft de parochiekerk Sint-Jan-Evangelist in gebruik voor de eredienst, zowel door de parochie als door de norbertijnen van de abdij. Dit veronderstelt een volledige beschikbaarheid voor de eredienst maar laat ook medegebruik toe. Dat medegebruik zal nauw verwant zijn met en respect hebben voor de hoofdfunctie van de kerk als gebouw voor de eredienst en de activiteiten van de bewoners/gebruikers van de historische abdijsite: de norbertijnen, PARCUM, de Alamire Foundation, Kerk in Nood, cultuur-toeristische stadsdiensten en aanverwante

entiteiten, de Beiaard en Erfgoedsite Abdij van Park die de site beheert. Bestaande activiteiten rond gemeenschapsofbouw, kunst- en cultuurhistorische rondleidingen, concerten of voordrachten,... kunnen voortgezet worden en verder uitgebouwd in het kader van de verdere valorisatie van de abdijsite.

5.3. Interieurrestauratie van de kerk

De kerk wordt regelmatig gebruikt en is goed onderhouden maar een algemene opfrissing van het interieur en bepaalde restauratieve ingrepen zijn nodig.

De binnenzijde van de noord- en westgevels vertonen sporen van vocht waardoor verflagen loslaten. Ook zijn barsten en scheuren in de gewelfschalen en het muurwerk zichtbaar. Het onderzoek van TriConsult wijst uit dat de zettingen niet van die aard zijn dat werken aan de funderingen of stabiliteitswerken aan de gewelven nodig zijn. Consoliderende injecteren tegen opstijgend vocht en om de krachtswerking te verbeteren, kan hier een oplossing bieden. Uiteraard is blijvende opvolging van de standzekerheid noodzakelijk.

Het kleurhistorisch onderzoek dat in 2013 in de kerk werd uitgevoerd door de tijdelijke vereniging Bernard Delmotte, Viering en Geomodus wijst uit dat de 18de-eeuwse kerk monochroom geschilderd was, in een lichtgrijze kleur. Hoewel de monochroom witte kleur, die het interieur vandaag kenmerkt, daar niet veel van afwijkt, oogt het hard in combinatie met het 18de-eeuwse meubilair en het houtwerk in het koor. Vooral de koele en kale aanblik van het schip, strookt niet met het historische kerkinterieur dat ook daar aangekleed was met een houten lambrisering met schilderijen. Om die reden wordt een meer historische kleurstelling aangeraden, gebaseerd op de resultaten van het kleurhistorisch onderzoek. Een vormverwijzing naar de verdwenen lambrisering in het schip kan een optie zijn. Een kleurverwijzing naar die lambrisering is een optie wanneer de schilderijen die voor het schip bedoeld waren, terug op hun oorspronkelijke plaats gehangen worden (zie verder).

De kerk bevat veel kunstwerken en historisch houtwerk dat gevoelig is voor houtborende insecten en schimmels. Regelmatig nazicht en behandeling bij aantasting is aangewezen. Indien houtbehandeling van erkende cultuurgoederen noodzakelijk is, is voor de behandeling en de verplaatsing naar een atelier een toestemming nodig.

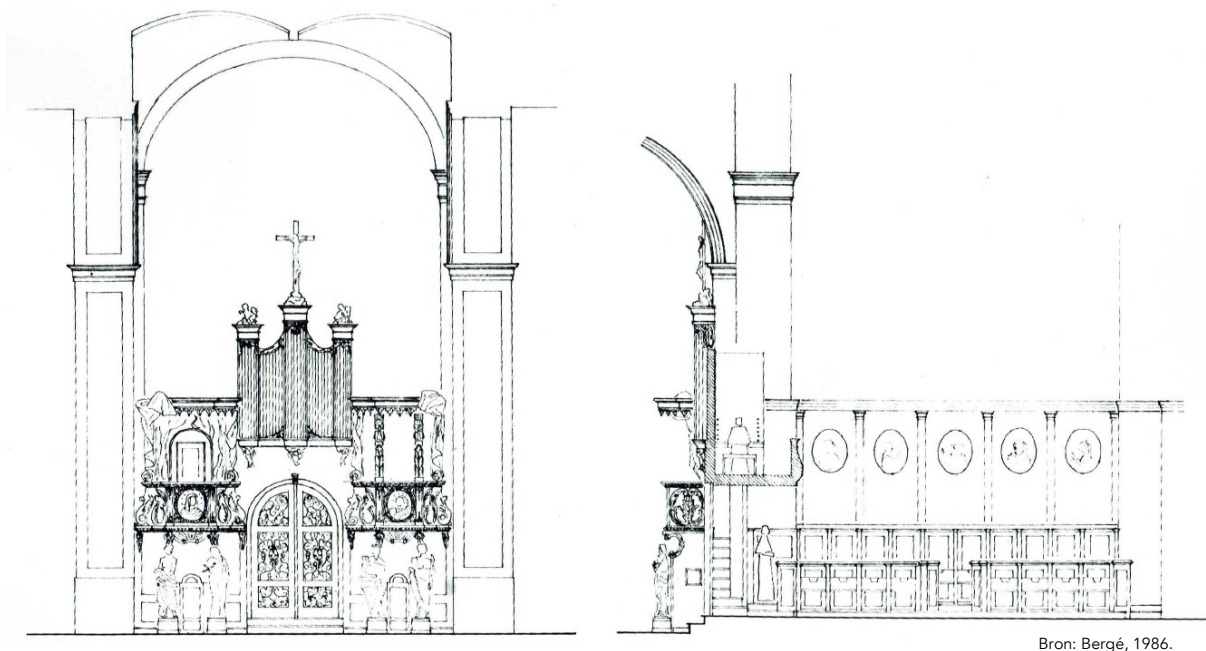
Het historisch onderzoek in het kader van dit beheersplan wees uit dat nogal wat meubilair en kunstwerken in de kerk doorheen de eeuwen verplaatst of gewijzigd werden. Het terugbrengen van volgende objecten naar hun oorspronkelijke plaats of in hun oorspronkelijke staat kan overwogen worden bij herinrichting of restauratie van de kerk:

- de beelden van de Heilige Johannes Evangelist en de Heilige Norbertus, zijn door Jacques Bergé vervaardigd voor de nissen in het hoogaltaar en keren best naar hun oorspronkelijke plaats terug;
- de gecombineerde biechtstoelen van Jacques Bergé werden gemaakt voor het priesterdoksmaal tussen het koor en schip en kunnen naar hun oorspronkelijke plaats terugkeren als zou overwogen worden om het priesterdoksmaal opnieuw te reconstrueren (zie 5.4.) ;

- bij de restauratie van het hoogaltaar in 1922 werden de fries van de kroonlijst en de panelen op de basementen van de zuilen en pilasters in een donkere in plaats van bleke marmerimitatie geschilderd. De schildering wordt best in oorspronkelijke staat hersteld/gereconstrueerd.

5.4. Reconstructie van het 18de-eeuwse doksaal van Jacques Bergé

In het kader van zijn studie naar het oeuvre van de Brusselse beeldhouwer Jacques Bergé, onderzocht Willem Bergé de hypothese van een doksaal dat omstreeks 1730 ter afsluiting van het koor geplaatst werd en waarin de biechtstoelen, gecombineerd met een reliekentribune en een preekstoel, en een orgel een prominente plaats hadden. Bouwsporen, metingen en onderzoek van het meubilair, leken de hypothese te bevestigen en gaven aanleiding tot een reconstructietekening, gepubliceerd in 1986.

Bron: Bergé, 1986.

De hypothese van Bergé werd nagenoeg volledig herbevestigd door preliminair materiaal-technisch onderzoek, uitgevoerd door Charles Indekeu in mei-juni 2021. Enkel voor de aanwezigheid van een orgel werden geen directe indicaties gevonden. Daarvoor is verder onderzoek nodig maar de hypothese lijkt aannemelijk omdat in het Merklin-Schütze-orgel 18de-eeuwse panelen verwerkt zijn met exact dezelfde profilering als de panelen, stijl- en regelwerk van de biechtstoelen van Bergé⁷⁵.

Bijkomend wordt de bedenking gemaakt dat de beelden die Bergé maakte van de Heilige Augustinus en Gregorius de Grote allicht ook een plaats hadden in het priesterkoor, samen met alle andere, door Bergé ontworpen beelden, en mogelijk aan de koorzijde van het priesterdoksaal stonden.

⁷⁵ INDEKEU Charles, *Sint-Jan Evangelistkerk te Heverlee, parochiekerk en Norberijnerkerk te Heverlee, Abdij van het Park. Materiaaltechnisch onderzoek, onuitgegeven onderzoeksrapport, juli 2021, p. 4.*

Op basis van de studies van Willem Bergé en Charles Indekeu en hoger vermelde onderzoeksresultaten, lijkt een reconstructie van het priesterdoksmaal en het orgel verantwoord, evenwel mits bijkomend onderzoek naar de precieze samenstelling van het verschillend meubilair, de beelden en desgevallend orgelfragmenten.

Uiteraard behoort ook een meer conserverende visie op de restauratie van het interieur tot de mogelijkheden.

5.5. Restauratie en regelmatig onderhoud van het Merklin-Schütze- orgel

Het orgel dat door Merklin-Schütze werd gebouwd, bevat delen van een ouder 18de-eeuws orgel (kast en pijpwerk). Om de historische gelaagdheid van het instrument te respecteren, zal het orgel gerestaureerd worden zoals het door Merklin-Schütze werd gebouwd. Een herschikking van het orgel - de scheiding van het 18de-eeuwse middendeel en pijpwerk van de neoclassicistische delen - is dus niet aan de orde.

Na restauratie van het Merklin-Schütze-orgel is het belangrijk dat het instrument regelmatig bespeeld blijft, tijdens liturgische diensten, concerten of muziekonderricht. Dit laat toe de goede werking van het instrument regelmatig te testen en slijtage, defecten en schade door vocht, temperatuur, geluidstrillingen en vuil snel vast te stellen.

Regulier onderhoud van het orgel - het bijregelen van mechanieken, het verhelpen van incidentele ontstemmingen van de tongwerken en het voorkomen van vervuiling in het orgel – gebeurt bij voorkeur door de organist. Andere ingrepen zoals het algemeen nazicht van het orgel, het bijregelen van de traktuur en de mechanieken en kleine herstellingen aan klavier, windvoorziening, windlade en pijpwerk gebeuren door een orgelbouwer en best op jaarlijkse basis. Ook grotere werken die het reguliere onderhoud overstijgen moeten gebeuren door een orgelbouwer/-restaurateur. Werken aan de intonatie en herstellingen die niet ter plaatse kunnen uitgevoerd worden, worden beschouwd als restauratiewerken en zijn uiteraard toelatingsplichtig.

Bij de voorgenomen interieurrestauratie of in geval van werken in of aan de kerk zijn volgende aandachtspunten aan de orde:

- aan elke wijziging van het kerkinterieur - dat fungeert als akoestische houder - zal een akoestische, klimatologische en historische studie voorafgaan in functie van de impact op het orgel en zijn klankkleur. Elk orgel, en meer bepaald het pijpwerk, is immers geïntoneerd of afgestemd op de ruimte waarin het zich bevindt. Een wijziging van die ruimte impliceert dus ook een wijziging van de orgelklank;
- wanneer in of aan de kerk werken uitgevoerd worden die gepaard gaan met belangrijke stofontwikkeling, trillingen of wijzigingen in de relatieve vochtigheid, moet het orgel gevrijwaard worden van beschadiging. Dit gebeurt door het orgel in te kisten. Door middel van een raamwerk van kepers, afgedicht door vochtbestendige platen en een dubbele laag plastic folie, wordt een kist rond het orgel gebouwd. Daardoor zal het orgel gedurende de werken vocht-, stof- en stootvrij zijn. Als het orgel een bespeelbaar orgel is en langer dan zes maanden ingekist zal zijn, is het noodzakelijk om de kist te voorzien van een controlesysteem

dat temperatuur en relatieve vochtigheid meet, een verwarmings- en bevochtigingssysteem activeert wanneer nodig, en de verantwoordelijke voor het orgel waarschuwt bij overschrijding van de aanbevolen waarden.

Het spreekt voor zich dat het inkisten van een orgel, het aanbrengen van het controlesysteem en het opnieuw verwijderen van de kist na beëindiging van de (interieur)werken, gebeurt door een orgelbouwer of - restaurateur.

6. MAATREGELEN

Aard der werken	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toelating
1. ALGEMEEN			
Bouw-, kleur-, materiaal- en stabiliteits-technisch onderzoek, noodzakelijk voor kwaliteitsvol beheer of herwaardering van het erfgoed, en buiten de gebruikelijke opdracht van de ontwerper	x		
Het onderzoek in functie van een (her)bestemmingsstudie	x		x
Archeologisch vooronderzoek of opgraving bij behoud van de huidige functie	x		
Energie-audit voor een beschermd monument	x		x
Metingen tijdens de werken, noodzakelijk om de werken uit te voeren.	x		x
2. BOUWKUNDIG ERFGOED			
Daken			
Regulier onderhoud		x	x
Herstel en plaatselijk vernieuwing van het dak (o.m. dakstructuur, dakbedekking, kroonlijst, houtwerk, hemelwaterafvoeren,...)		x	
Plaatselijk herstel van de kapconstructie	x		
Behandeling van de dakconstructie tegen schimmels en houtborende insecten	x		
Aanbrengen van ladder- en klimhaken	x		
Herstellen van steigersgaten	x		
Beloopbaar en bereikbaar maken van hooggelegen goten,	x		
Plaatsen of vastzetten van dakluiken	x		

Aard der werken	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toelating
Verwijderen van begroeiing en nestmateriaal		x	x
Gevelwerk, opgaande muren en tuinmuren			
Regulier onderhoud		x	x
Algemene restauratie van de gevels	x		
Herstel en desgevallend vernieuwing van metsel- en voegwerk, dekstenen, plint, aandaken, ...		x	
Herstel en desgevallend vernieuwing van historische gevelcementerings, cementdecors en gecementeerde geveldelen		x	
Herstel van natuurstenen gevelelementen en -ornamenten		x	
Verwijdering van gevelbegroeiing			
Gevelreiniging, steenversterkende behandeling of injectie tegen opstijgend vocht, mits noodzaak aangetoond is.	x		
Hout- en schrijnwerk			
Regulier onderhoud		x	x
Herstel van historisch hout- en schrijnwerk, met inbegrip van schilderen		x	
Vervanging van historisch hout- en schrijnwerk, mits de noodzaak aangetoond is	x		
Vervanging van historisch hout- en schrijnwerk naar bestaand model, mits de noodzaak aangetoond is	x		x
Herstel en desgevallend vervanging van historisch hang- en sluitwerk		x	
Vervanging van historisch hang- en sluitwerk mits de noodzaak aangetoond is	x		

Aard der werken	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toelating
Behandeling van hout- en schrijnwerk tegen schimmels en houtborende insecten	x		
Glas-in-loodwerk			
Regulier onderhoud van glas-in-loodramen		x	x
Conservatie en restauratie van glas-in-loodramen	x		
Invullen van storende lacunes	x		
Demonteren en opnieuw plaatsen van glas-in-loodramen in functie van restauratie in een atelier	x		
Metaalwerk			
Regulier onderhoud		x	x
Onderhoud en herstel van historisch metaalwerk met inbegrip van schilderen en ontroesten		x	
Vervanging van historisch metaalwerk, mits de noodzaak aangetoond is		x	
Interieur			
Regulier onderhoud		x	x
Herstellen of vernieuwen van interieurobjecten met erfgoedwaarde, die omwille van die erfgoedwaarde, bijzondere eisen hebben, die verder gaan dan gebruikelijk. (bv het pleisteren met een kalkpleister, een geborstelde afwerking van de pleisterlaag, het pleisteren zonder stoppen en hoekprofielen, het gebruik van een historisch verftype, een bijzondere verftechniek, de reconstructie van een oorspronkelijke kleurstelling)		x	
Conservatie en restauratie van waardevolle interieurelementen, van nagelvaste roerende goederen en cultuurgooderen		x	

Aard der werken	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toelating
Volledige restauratie van het Merklin & Schütze-orgel	x		
Onderhoud van het Merklin & Schütze-orgel		jaarlijks	
Conservatie en restauratie van het historische uurwerkmechanisme	x		
Conservatie en restauratie van cultuurogoederen		x	
Behandeling van houtwerk en kunstvoorwerpen uit hout tegen houtborende insecten		x	
Onderhoud en herstel van houten trappen	x		
De werken voor klimatisatie en verwarming, noodzakelijk voor het behoud van de beschermde erfgoedwaarde en wetenschappelijk gemotiveerd	x		
De werken voor beveiliging tegen brand, vandalisme, diefstal en inbraak, de isolatie en comfortwerken en de werken die voortvloeien uit andere regelgevingen,	x		
3. OVERIGE			
De noodzakelijke funderings- of stabiliteitsversterking voor een beschermd goed dat niet aan bijkomende belastingen onderhevig is (dus bv. geen functiewijziging met hogere belasting), met inbegrip van de eventuele bijhorende archeologische opgraving.	x		
Demontage van een erfgoedelement gevolgd door herplaatsing van ditzelfde herstellde element, of een identiek element.		x	
Het verwijderen van storende elementen	x		
Het opnieuw aanbrengen of reconstrueren van verdwenen elementen voor zover ze als een storende lacune ervaren worden	x		

7. OPVOLGING EN EVALUATIE - HET ONDERHOUDSLOGBOEK

7.1. Het toestandrapport

Het toestandrapport illustreert de staat van het onroerend erfgoed op een bepaald moment. Dit goedgekeurd beheersplan wordt beschouwd als eerste toestandrapport. Volgende toestandrapporten kunnen opgemaakt worden door de eigenaar, Monumentenwacht, een onderzoeker of ontwerper/architect en bevatten:

- een beschrijving van de toestand van het goed;
- goede kleurenfoto's met aanduiding van de datum en situering op plan waar de foto's genomen zijn;
- in geval van een premie-aanvraag: een beschrijving van de noodzakelijke onderhoudswerken.

Een toestandrapport van bouwkundig erfgoed heeft aandacht voor de volgende elementen:

- **gehele gebouw;**
- **dak** (dakbedekking, dakaansluiting en dakdoorbrekingen zoals schoorsteen, luiken, lantaarn, ladderhaken);
- **dakwaterafvoer** (hemelwaterafvoer: goten, afvoerpijpen en hun onderdelen, eventuele relevante zaken in verband met riolering, drainage);
- **kapconstructie en zolder** (dakstructuur en aanverwante zaken);
- **draagstructuur en overspanning** (dragende structuren, buiten- en binnenmuren, kolommen, gewelven, vloeren, moer- en kinderbalken, fundering, balkon, luifels, borstwering, spitsboogramen);
- **schrijnwerk en beglazing** (buitenschrijnwerk zoals ramen, deuren, luiken, kroonlijsten, boordplanken, maar ook beglazing, glas-in-lood, glas-in-beton, hang- en sluitwerk en binnenschrijnwerk voor beschermde monumenten);
- **afwerking gevels** (metselwerk, voegwerk, bepleistering, betegeling, diefijzers, roosters, ornamenten)
- **kleine bouwkundige elementen** zoals tuinmuren, hekwerken, poorten,....

Een toestandrapport van bouwkundig erfgoed, beschermd als monument heeft bijkomend aandacht voor:

- **schrijnwerk en beglazing** (binnenschrijnwerk zoals trappen, deuren, maar ook beglazing, hang- en sluitwerk);
- **afwerking en inrichting** (vloer-, wand- en plafondafwerking en aanverwanten zoals diefijzers, roosters, ornamenten, vast meubilair, los meubilair, klokken en klokkenstoel, torenuurwerk, orgel,...);

De volgende documenten zijn geldig als een toestandrapport voor bouwkundig erfgoed:

- een goedgekeurd beheersplan (eerste toestandrapport);
- een toestandrapport dat door de eigenaar werd opgemaakt;
- een toestandrapport dat door een deskundige werd opgemaakt;
- een rapport van Monumentenwacht;

- een restauratieverslag.

7.2. Overzicht van uitgevoerde (onderhouds)werken

Alle onderhouds-, restauratie en andere werken die aan de onroerende goederen werden uitgevoerd, worden genoteerd in het onderhoudslogboek. Voor elk uitgevoerd werk worden volgende gegevens genoteerd:

- de datum van uitvoering;
- een omschrijving van de uitgevoerde ingreep;
- een verwijzing naar de maatregelen uit hoofdstuk 6 van het beheersplan;
- de uitvoerder⁷⁶ ;
- de prijs van de werken.

De **facturen** en **foto's** van de uitgevoerde werken worden ook in het onderhoudslogboek bijgehouden.

Een invultabel voor het overzicht van de uitgevoerde (onderhouds)werken is te vinden in bijlage 2. Ze kan als volgt ingevuld worden:

Datum	Omschrijving van de uitgevoerde ingrepen	Verwijzing naar de maatregel in het beheersplan	Uitvoerder	Factuur
14/08/2018	Schilderen schrijnwerk	p. ..	eigen beheer	600 euro
20/02/2019	herstellen vakwerkmuur (plaatselijk lemen)	p. ..	aannemer Y	1.500 euro

7.3. Bijkomende premie van 10% voor 'voorbeeldige beheerders'

Sinds 1 januari 2019 voorziet het agentschap Onroerend Erfgoed een bijkomende premie van 10% voor 'voorbeeldige beheerders' die een consequent en kwaliteitsvol onderhoud gedurende 6 jaar kunnen aantonen aan de hand van een **onderhoudslogboek**. Dit logboek bevat:

- een toestandrapport van de toestand zes jaar geleden;
- een recent toestandrapport van de huidige toestand;
- een overzicht van de (preventieve) maatregelen en onderhoudswerken die de voorbije zes jaar uitgevoerd werden.

⁷⁶ Dit kan een vakman zijn maar ook de eigenaar zelf.

8. EXTRA TOEVOEGINGEN

BIJLAGEN	
Perimeter van gebied waarvoor beheersplan wordt opgemaakt (met schaal en N-pijl)	Hoofdstuk 1: Identificatie
Lijst van geplande werkzaamheden	Hoofdstuk 6: Maatregelen
Lijst van handelingen waarvan de uitvoering vrijgesteld zal zijn van toelating	Hoofdstuk 6: Maatregelen
Lijst van ZEN-erfgoed met aanduiding op kaart	niet van toepassing
Lijst van open erfgoed met aanduiding op kaart	niet van toepassing
Lijst van ontsluitingswerken voor open erfgoed	niet van toepassing
Lijst van werken aan bomen en struiken waarvoor toelating nodig is	niet van toepassing
Lijst van cultuuroederen	Bijlage 1
Lijst van geplande werkzaamheden aan een orgel dat dateert van na de Eerste Wereldoorlog	niet van toepassing
Bibliografie	Hoofdstuk 2: Historische nota
Inspectieverslagen Monumentenwacht	Bijlage 2
Onderhoudslogboek	Bijlage 3